

649
238991

Memorii

cu privire la integritatea Banatului

Redactate de

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Dr. GEORGE POPOVICIU
protopopul Lugojului

Caransebeș 1929
Tiparul Tipografiei Diecezane

0 7 0

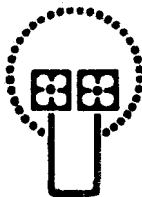
Memorii

cu privire la integritatea Banatului

Redactate de

Dr. GEORGE POPOVICIU
protopopul Lugojului

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG2015026

Caransebeș 1929, Tiparul Tipografiei Diecezane

Cuvânt către cetitori.

Când a sunat ceasul, la plinirea vremii, s'a realizat visul părinților și strămoșilor noștri. Dacia a reînviat, dar nu în limitele ei de-odinioară. Banatul, cea mai frumoasă și mai bogată dintre provinciile României Mari, a fost sfâșiat în două și a ajuns jertfa întregirii neamului. Luptele ce s'au dat pentru integritatea Banatului nu și-au ajuns scopul lor. Rămâne ca rostul Provedinței divine să îndeplinească ce lipsește. Că va fi odată așa, o cred toți bunii Români și în special fiecare Român din Banat.

În cele următoare dau publicității memoriile mele cum și hotărârile adunărilor mari din Lugoj și Timișoara, ținute în cauza integrității Banatului. Sub cărma grea a vremilor și mai grele, am fost siliți a înceta momentan lupta pentru mari interese de stat. Durerea și suspinul fraților despărțiți volnic de noi, alimentează neîncetat focul de pe rugul care va arde nefericita linie demarcațională.

Autorul.

Memoriu istoric asupra Banatului.*)

Banatul-Timișan, numit de istoriografii noștrii vechi și Timișana, după râul Timiș (la Romani Tibiscus), se limitează spre nord cu Mureșul, spre vest cu Tisa, spre sud cu Dunărea și spre est cu râul Cerna și cu un ram din munții Carpaților ai confiniului ardelean, cuprinde un areal de 443 mile geografice pătrate sau 25.932 Km \square cu o populațiune de peste 1.500.000. Este o țărișoară binecuvântată de providență cu șes roditor de prima calitate, cu văi mănoase și cu coline frumoase, bogate în pășuni și pomi roditori, cu păduri întinse seculare și cu munți bogați în metale nobile și minerale prețioase, cu băi de renume mondial, scurt zis: toate bogățiile pământului le posedă, afară de sare și petrol, întrunește toate condițiile de dezvoltare ale agriculturii, industriei și comerțului. Era în parte grânarul monarhiei apuse, produsele viilor și ale pomilor erau căutate pretutindeni, iar cultura vitelor este de model. Uzinele de aici au renume mondial. Comerțul este înfloritor. O cultură mai intensivă va potența sigur exploatarea bogățiilor noastre din Banat. Această parte a Daciei lui Traian, numită și Dacia riparia sau ripensis, merită cea mai înaltă considerație, căci afară de bogățiile pământului ce le conține, ea a fost mai întâiu ocupată de Romani, străbătând pe aci prima dată falnicele legiuni romane spre inima Daciei; aci s'au făcut primele colonizări ale Romanilor; aci s'au menținut în masse compacte urmașii colonilor lui Traian, unde i-au lăsat aquilele legiunilor romane, păstrându-și după veacuri de lupte și suferințe grele limba română

*) Memoriu trimis guvernului român din București, Consiliului dirigent din Sibiu și generalului Franchet d'Esperey, redactat la învitate mai înaltă.

cu o originalitate proprie. Conștiința acestei progeneruri romane a ramas pururea trează și originea lor n'a fost ștearsă nici o clipă în sufletul lor. Stăpâni sunt și azi pe aceleași frumoase și mănoase plaiuri ale străbunilor. Din sânul lor au eșit după vremi bărbați vrednici de toată lauda noastră și chiar a străinilor. Ginta noastră plămădită din două popoare viteze și vestite, are destin și viitor mare. Sentinelă a Romei în aceste părți, geniul latin a condus-o continuu în cursul istoriei. Să urmărim firul ei resumând pe scurt evenimentele veacurilor apuse. Primii locuitori ai acestor părți au fost Agatirșii, înrudiți cu Sciții și cu Tracii; au urmat apoi Geții și Dacii, înrudiți cu Celții. Poporul dac ar fi avut 15 seminții. Pe teritoriul Banatului ar fi locuit semințiile Albokilor, Saldilor, Kiaghizilor și Potulilor. La început erau păstori, mai târziu se deteră la o viață mai așezată, deși agricultura a ramas mai puțin desvoltată la acest popor răsboinic și vânător. Orașele se ridicară după ce ajunseră în contact mai des cu Romanii. Exteriorul Dacilor era marțial, avea privire aspră, păr negru stufos și purtau barbă. Trăiau în poligamie. Aveau 2 clase: a nobililor și a plebeilor, iubeau armamentele, petrecerile și beutura. Imbrăcămintea și uneltele lor de casă și de răsboiu le pregăteau singuri, deși aveau comerțul întins cu Iliricul și cu Tracia prin neguțatori etrusci. Cultura vitelor era îngrijită și albinăritul foarte desvoltat. Afară de grâu, hrana națională a Dacilor a fost meiul. Pe timpul lui Atila locuitorii băstinași, cari vorbeau limba Ausonilor oferiră lui Priscus pâne de meu în loc de grâu și mied în loc de vin. Poporul dac era foarte religios. Cultul lui Zamolxis, care a petrecut mult timp între Elini și în special cu Pitagora, era păstrat cu sfințenie și reformat prin pontifcele Deceneu, care și-a câștigat cunoștințele în Egipt și era deprins cu astronomia. Zamolxis și Deceneu erau venerați ca Zei. Dacii credeau în nemurirea sufletului și moravurile s'au îndreptat prin reformele pontifcelui Deceneu. Viile au fost stărpite și beția a încetat. Poporul dac, prin regii lui înțelepți, a fost organizat într'un stat puternic, sprijinit de o oaste până la 200.000 militari.

Armata consta din pedestrime și din călăreți, bine echipați și îngrijiți. Simbolul armatei era bălaurul. Capul insigniei era de aramă, de bronz sau de argint și semăna capului de lup cu urechi ascuțite, ca la un animal veghetor, gura căscată cu dinți ascuțiți, grumazul stufos, corpul lungăreț ca al șarpelui cu coadă de pește. Capul era întărit pe o rudă și când stegarul pășia repede sau sufla vântul, curentul producea o sâsăire feroasă. Afară de bălaur folosiau un semn pătrat cu un prapore, purtat pe o prăjină alături de bălaur. Armele lor erau foarte iscusite. Traian singur zice: „Eu țin pe Geți de cei mai rășboinici bărbați, pe cari i-am văzut vreodată, nu numai pentru virtutea lor corporală, ci și pentru învățăturile lui Zamolxis, care era în mare cinste la dânșii; căci unele doctrine au produs credința, că ei nu pier după moarte, ci se strămută numai la alte locuri. De aci se explică vitejia lor fără seamăn cu toată ocazia, căci cred în trecerea sufletului dintr'un loc într'altul“.

Invingerea Romanilor din 197 a. Chr. la Kynoskephale și al III războiu macedonean (171—168 a. Chr.) decise soartea peninsulei balcanice. După dărâmarea Cartagenei la 146 a. Chr., Romanii stăpânesc Marea Mediterană și tot în acest an prefac și Macedonia în provincie romană. Rând pe rând cuceresc toate triburile peninsulei balcanice și la 89 a. Chr. ajung la Dunăre. Sub regele renumit al Dacilor, Burivista (Boerebiste) Romanii ajung în conflict cu Dacii, cari trecând Dunărea le prădează provinciile romane.

Iuliu Cezar pregătise 16 legiuni și 10.000 călăreți pentru înfrânarea Dacilor, dar cade lovit de pumnalul lui Brut și Casiu la 44 a. Chr. După memorabila luptă de la Philippi 42 a. Chr. regele Burivista este detronat și imperiul Dacilor se împarte în 4 părți. Octavian se cugeta serios la ocuparea Daciei. Urmează un period de înfrângeri pentru Daci și Romani. În fine Dacii rămaseră liniștiți jumătate de secol, mai vârtos, fiindcă trupele romane sporiseră la 12 legiuni lângă Dunăre. Sub Domițian ajung Dacii la însemnătate extraordinară, prin concentrarea puterii în mâinile viteazului Decebal, pe

care Dio Cassiu îl caracterizează astfel: „Priceput în cunoștința războiului și dibaciu în mânuirea lui, înțelegând când trebuie să lovească și când trebuie să se retragă, măestru în punerea curselor și iute la faptă, dexter a se folosi de învingere, cât și de a îndrepta înfrângerea suferită, el devine pentru mult timp un inamic periculos imperiului roman“. La 86 intră Decebal în Moesia și ucide pe consulul Opiu Sabin. Domițian pornește contra Dacilor, dar rămâne în Moesia și trimite contra lui Decebal pe Corneliu Fuscus, care însă fu bătut și nimicuit cu oștirea lui, căzând armele, drapelele și întreg materialul de războiu în mâinile Dacilor. Decebal trece din nou în Moesia dar legiunile disciplinate ale lui Terțiu Julian îl constrâng să se retragă și urmărit fu bătut în Dacia la Tapae. El încheie o pace nefavorabilă pentru Romani și apoi urmează zece ani de liniște.

În acest restimp Decebal își reorganizează armata, încheie alianțe cu popoarele dușmane Romanilor; își întărește țara cu forturi și se pregătește pentru lupta decisivă pe moarte și viață. Dacia devenise o putere de rangul întâi. După Domițian, cel decăzut în moravuri, urmează slăbănogul Nerva și puterea Dacilor amenința imperiul roman neconținut. În Ianuarie 98 devine imperator nemuritorul Traian, care renaște gloria străbunilor. Traian pornește, înainte de a-și face intrarea în Roma, de la Rin la Dunăre și se pregătește de războiu contra Dacilor, pentru a șterge pata de umilire de pe fața Romanilor. Linia Dunării fu întărită prin o mulțime de forturi. La anul 100 terminară inginerii lui Traian drumul din dreapta Dunării, început sub Tiberiu la 33—34. Șapte legiuni: I Italica, I Minervia, I Adjutrix, IV Flavia, V Macedonica, VII Claudia, XIII Gemina Martia Victrix, fură concentrate împreună cu trupele auxiliare ale Germanilor, Sarmatilor și cavaleria ușoară mauritană: în total circa 100.000. Locul de concentrare a fost Viminacium (Kosztolacz), capitala Moesiei de sus. La 25 Martie 101 pleacă Traian din Roma, spre a lua comanda trupelor și împreună cu dânsul mulți duci și fruntași romanl. Traian trece Dunărea lângă Lederata (Rama) cu grosul oștirei, și pe

calea Viminacium — Tibiscum peste Arcidava (Varadia), Centum — Putea (Surduc), Berzovia (Jidovini), Aizizis (Furlug) și Caput-Bubali, ajunge la Tibiscum, unde s'a împreunat cu oștirea, care lângă Cerna trecând Dunărea sub M. Laberiu Maximus, au înaintat pe valea Cernei și a Timișului, peste ad-Mediam, Pretorio, ad-Pannonios, Zeugma (Gaganis) și Masclianis. Micile lupte din anul 101 au puțină valoare. Apropiindu-se iarna, Traian își așează oștile în forturi bine întărite și se reîntoarce în Moesia. În primăvara anului 102, lângă Tapae se dă înfricoșata bătălie, cu pierderi foarte mari pentru ambele părți. Pierderea atâtor legionari a impresionat adânc pe Traian, care a ordonat a se ridica aci un altar, unde să se aducă în tot anul sacrificii. Decebal, după ce încercase în zadar legarea păcii se retrage în munți, urmărit pas de pas de Romani. Forturile și întăriturile Dacilor cad pe rând, cu mulțime de unelte și insignii de război, între altele și cele ale lui Corneliu Fuscus. Luciu Quietus cu cavaleria ușoară numidiană, a pătruns pe pasul Vulcanului prăpădind mulțime de inamici. Războiul continuă crud și înfricoșat. Apropiindu-se Traian de Sarmisegetuza, Decebal ceru și obținu sub aspre condițiuni pacea. Toate armele și uneltele de război fură predate, cetățile și forturile fură dărâmate. Romanii lasă garnizoane puternice în punctele strategice mai însemnate, iar teritoriul județului Caraș-Severin rămâne sub stăpânirea Romanilor. Decebal venind în castrul roman, pentru semnarea acestor condiții și aruncându-și scutul în semn de supunere, se pleacă la picioarele lui Traian. O delegațiune a Dacilor, pleacă să exprime omagiile sale senatului roman. Pacea aceasta însă nu fu durabilă. Dio Cassiu ne spune, că Decebal a încheiat pacea „nu pentru că ar fi avut de cuget a se ține de legământul făcut, ci numai pentru a scăpa de pericolul în care se află”. Condițiunile erau prea umilitoare, încât Decebal să le poată împlini. Traian care era sărbătorit în Roma și primise conumele de Dacicus, petrecea în forul lui August, când auzi vestea, că Decebal primește în solda sa fugari romani și restaurează cetățile și forturile dărâmate și trecând Tisă

s'a năpustit asupra Iazigilor, aliații Romanilor. Senatul roman declară din nou războiul Dacilor. Traian făgăduie că va prefăce Dacia în provincie romană și luând iarăși singur conducerea oștilor, concentrează în primăvara anului 104 legiunile la Dunăre. Un drum militar, lucrat în parte mare de Traian, lega Marea Neagră cu Galia. Traian, hotărât de a înfrânge pentru totdeauna cerbicia Dacilor, face drumuri și castru strategice, bine întărite și pregătește lovitura mortală Dacilor. Soartea Daciei era decisă. La Turnu-Severin clădește podul monumental peste Dunăre. Traian concentrând încă trei legiuni noi la Dunăre, atacă pe Decebal din 2 părți. De către o parte a oastei sub Hadrian apucă spre munți. Traian apucă pe Olt în sus contra Dacilor. Mulți dintre Dacii speriați se dau de partea Romanilor. Decebal împloră ajutorul vecinilor și cere sprijin de la regele Parților. De groaza Romanilor toți îl părăsiră. El își concentrează oastea pentru lupta decisivă. Prin fugari încearcă să ucidă pe Traian, iar prin amăgiri ademenește pe ducele Longin la sine, pentru a trăda planul de luptă al Romanilor. Trimite sol la Traian, că numai atunci va elibera pe Longin, dacă pe lângă tribut îi lasă țara până la Dunăre. Longin se înveninează și-l avizează pe Traian prin servul său. Războiul decurge apoi înfricoșat. Rând pe rând cad în mâinile Romanilor forturile din munți, apărate cu vitejie. După lupte sângeroase și crude este cucerită capitala Sarmisegetuza; Decebal cu frunțașii daci, văzându-și sfârșitul își iau viața. Războiul dacic s'a finit cu nimicirea imperiului lor în anul 107. Capul lui Decebal fu dus la Roma, comorile lui căzură în mâinile Romanilor. Dacia fu încorporată imperiului roman. Pentru eternizarea strălucitei învingeri, s'a fondat orașul Nicopolis la Dunăre. În Roma s'a sărbătorit victoria asupra Dacilor 127 zile. Lumea întregă, chiar India felicită poporul roman. În mijlocul forului se ridică columna lui Traian, care este un monument vorbitor până azi, despre înfricoșatul război. În capul acestei colonne a fost așezată stătuia lui Traian, unde a stat până la 1587, când papa Sixt V. a înlocuit-o cu statuia apostolului Petru. Pe columna

aceasta sunt eternizate luptele Romanilor cu Dacii. Nenumărate monede fură bătute. Războiul cumplit cu Dacii se aseamnă în istoria Romanilor, numai cu războiul punic. Ambele s'au terminat cu nimicirea acestor imperii.

107—274

Traian remase în Dacia după războiu, pentru a organiza administrația, a regulă colonizarea, a împărți moșiile și a remunera ducii și ostașii pentru vitejia lor și în fine pentru a asigura provincia prin ridicarea de valuri, castre și forturi. Din întreg imperiul roman se aduseră coloni pentru popularea Daciei. Dintre toate provinciile Daciei Banatul a fost mai întâiu populat cu coloni romani. Localități cunoscute din timpul Romanilor sunt: Tsierna (Orșova, după Ptolemeu Dierna), în pandecte survine colonia Zernensium, fondată de Traian și investită cu dreptul italic, Ad-Mediam (Mehadia), Canonia (Vârșeț), Potula (Grebenăț), Bacaucis (Pojejena), Arcidava (Varadia), Zambara sau Zombara (Timișoara), Bersobis (Jidovini), Agnavia (Ohaba-Bistra), Gaganis sau Zeugma (Slatina), Municipium Tibiscum (Jupa) investit cu dreptul italic, Panucca (Panciova), Licisis (Becicherecul-mare), Morisenum (Cianad), Ziridava (Bulci), Pons-Augusti (Voislova), Ahibis (Buziaș), Agmonia (Zavoiu), Aizizis (Furliug), Caput-Bubali (Brebul), Centum Putea (Surdac), Genuela (Palanca nouă), Praetorium (Plugova) și Tapae (Tapia).

Sate și cătune erau numeroase dealungul ruinilor și căilor de comunicațiune. Urme despre cadre legionare s'au aflat asemenea. La Orșova staționa cohorta I Britanică, la Pojejena cohorta V Galică, la Vârșeț erau Iberii din Spania, în cari avea Traian mare încredere, fiind și el din Spania, punând și în Ardeal garnizoane de acolo. Mai departe la Mehadia și Jupa cohorta I a Ubiilor și cohorta I a Tungrilor, la Plugova și Moldova cohorta III illirico-dalmatină, la Tibiscum legiunea XIII, la Rafna, Bocșa și Jidovini, legiunea IV Flavia. În total aflăm urme dela 15 legiuni și dela trupe auxiliare din Asia și Africa.

Romanii au exploatat toate bogățiile pământului în Banat. Pădurile se tăiară, mocirlele se canalizară și binefacerile culturii se lățiră pretutindeni. Urme despre ocnele romane s'au aflat la Bocșa, Sasca, Moldova-nouă, Ciclova, Dognecea, Dubova, Maidan, Oravița, Petnic, Tincova, Zolt și Gladna din cari s'au scos aur, argint, aramă, plumb și fer. La Verciorova, Valea-mare, Turnul, Bolvașnița, Borlova, Zolt și Gladna, se văd urme despre spălarea aurului. Isoarele vindecătoare dela Buziaș și Mehadia le-au cunoscut și folosit. Industria eră dezvoltată. Meseriașii erau împărțiți în bresle. Comerțul eră întins și înfloritor prin rețeaua drumurilor bine îngrijite. Comunicația cu centrul imperiului eră asigurată prin două drumuri principale, cunoscute din timpuri străvechi, unul intra în Banat la gura Carașului și altul la gura Cernei. La depărtare de 1½ milă erau zidiri postale, stabil provăzute cu trăsuri, 40 de cai și cu toate cele de lipsă. Navigația asemenea eră foarte dezvoltată. În restimp de 164 ani cât au domnit Romanii în aceste părți, cultura și bunăstarea au înflorit sub aripile vulturului roman, era „Dacia Felix, Dacia Augusta“. În apărarea ei își aduse Traian 12 legiuni lângă Dunăre, iar dela Hadrian staționa a treia parte a oștirea romane 100.000—150.000 legionari. Viața municipală și civică romană a înflorit în părțile aceastea. Durere însă, că năvălirile continue ale diferitelor seminții barbare, precum și certele din internul imperiului roman, siliră pe Aurelian, de altcum de origină din Banat sau Moesia, să retragă legiunile peste Dunăre și cu Dacia întregă rămase și Banatul, în voia sorții și a întâmplărilor. Magistratii și clasa avută părăsesc deodată cu legionarii Dacia, iar mulțimea colonilor remase aci, unde se găsesc și azi urmașii lor. Aripile vulturului roman nu i-a mai adăpostit, dar geniul latin i-a conservat imprimându-le în conștiința și în sufletul lor datorita, că sunt rămași aci de sentinelă a Romei și a gintei latine.

274—895

În această perioadă întâmpinăm trei năvăliri ale semințiilor germane și trei năvăliri ale gintelor turanice, cari au influențat neînsemnat naționalitatea și limba Românilor. Germanii se cobor dinspre nord-vest spre Dacia, iar semințiile turanice din adâncurile Asiei, pe poarta deschisă dintre munții Ural și marea Caspică. Loviturile barbare pas de pas micșorează hotarele imperiului roman din cele trei continente.

Goții și Gepizii alungați din Scandinavia, apucară dela marea baltică spre răsărit. Ostrogoții se extind peste Sarmatia și Scithia, iar Visigoții ocupă Dacia numită acum Gothia, dar luând în posesiune cetățile Romanilor, guvernează țara după legile și moravurile lor timp de o sută de ani. Năvala Hunilor la mijlocul sutei a IV, aflându-i divisați îi alungă și cuprind Dacia întreagă la 379, care fu numită apoi Hunia. Sub Atila, numit biciul lui Dumnezeu, se organizează între Caucas și Alpi un imperiu formidabil. Centrul era între Tisa și Dunăre. Capitala probabil a fost în partea sudvestică a Banatului. Neamurile toate se refugiară, singur Românii stau locului. „Solis Valachis remanentibus“ — grăește istoricul Thuroczy. La curtea lui Atila era cunoscută și folosită limba română. După moartea lui Atila, care a fost născut pentru spaima popoarelor și pentru cutremurarea lumii, domnind peste un popor, născut în mlaștini, mici, diformați, groaznici la vedere și neținându-se de neamul omenesc decât prin facultatea vorbirii, cum zice un scriitor vechiu, imperiul lor formidabil se descompune. Semințiile germane resculându-se, bat cumplit pe Huni și Gepizii îi alungă spre marea neagră, cuprind capitala lui Atila și Timișoara (Banatul) ajunge sub stăpânirea lor numindu-se Gepidia. Gepizii, înrudiți cu Goții au stăpânit Dacia de la 457—568 adică 111 ani. Longobarzii aliați cu Avarii alungă și nimicesc pe Gepizi. Urme remarcabile n'au rămas în Dacia nici după Goți nici după Gepizi, nici după Longobarzi.

Pe arena istoriei apar Avarii, cari prin solii lor produc mirare și groază la Constantinopol în 557. Aceștia ocupă mai vârtos statul Ungariei. Caganul lor Baian († 602) stăpânește de la Don până la Dunăre. Între Dunăre și Balcani la 678 se așează Bulgarii înrudiți cu Hunii și Avarii.

Neînțelegerile dintre Avari și Bulgari, dau prilej lui Carol cel Mare de intervenire, care apoi în trei războaie 791, 796 și 799 nimicește imperiul Avarilor. Domnia de 250 ani în părțile acestea n'a lăsat urme, s'a stins viața și cu dânsa și pomenirea lor.

Dacă năvălirile gintelor germane și turanice din această perioadă n'au imprimat urme neșterse cu privire la moravurile, naționalitatea și limba Românilor, găsim o altă gintă despre care cu anevoie se știe și se poate afirma, când a imigrat și cum s'a așezat, ca un cerc împrejurul Românilor, lin și fără sguđuire s'a strecurat prin văi și a închis munții Carpaților și Balcanului, așa fel că Românii când s'au trezit ca popor, îi află lângă sine pe Slavi, cari prin moravurile lor mai blânde și mai așezate i-au influențat, ca nici un alt popor până aci. Vigurosul element latin i-a topit și pe aceștia în sânul său, dar urmele lor le găsim pretutindeni. În limba, în legea, în moravurile și viața Românilor din trecut aflăm înrăurirea Slavilor. Și dacă Românii nu s'au stins cu desăvârșire în diferitele seminții slave, trebuie să atribuim aceasta culturii romane, conștiinții lor și geniului latin. Vine în cumpănă aci și ajutorul primit dela frații lor de dincolo de Dunăre. Împăratul Dioclețian de naștere din Dalmația, face la anii 285—304 un nou val puternic de apărare în triunghiul dintre Tisa și Dunăre și după ce bate pe Goți, zidește trei cetăți spre a apăra vadurile Dunărei. Galeriu născut și înmormântat în Banat, bate pe Sarmați la Aquincum (Buda), Liciniu a fost născut în Dacia noastră. Luptele între Romani și barbari decurg 10 ani la Dunăre. Constantin cel mare (323—337) zidește la Celeiu un nou pod peste Dunăre. La 332 trece Dunărea cu întreaga putere armată și bate cumplit pe barbari, împingându-i peste Nistru și Dacia întregă ajunge sub

stăpânirea lui, zidindu-se multe cetăți, așa în Banat, Constanțiola și Recidua. La 358 Constanțiu fiul lui Constantin, trece din nou Dunărea și bătând cumplit pe barbari, îi supune din nou. Sub Valentinian 364—376 Valente înfrânge pe Goți la 367, 368 și 369, silindu-i a cere pace.

Teodosiu (379—395) ține în frâu hoardele Goților. Pe câmpiile catalaunice fu frântă cerbicia Hunilor la 451 de Romani și triburile aliate, În anul 528 ocupă din nou Justinian I (527—565) o parte a Daciei împreună cu cetățile Lederata și Recidua din Banat și zidește mai multe castre și cetăți pe ambele maluri ale Dunării. Din toate acestea este evident, precum și din alte dovezi certe, că elementul roman rămâne exclusiv dominant pe ambele maluri ale Dunărei peste 600 de ani, afirmându-se față de toate năvălirile barbare. Este adevărat că imperiul roman din apus a încetat la 476, dar imperiul roman din resărit purta încă tot timbrul roman. Limba latină remase până la finea sutei a VI limba oficială a imperiului roman întreg, precum și limba de comandă a armatei. Abia dela împăratul Zeno dispăre limba latină ca limbă oficială. Simțindu-se brațul imperiului roman, de bună seama servia de scut pentru colonii latini din Dacia lui Traian față de barbari. Către finea acestei perioade, probabil și-au extins Bulgarii suveranitatea mai mult nominală și spre nordul Dunărei. La geograful Ravenat găsim amintite cetățile din Timișana cunoscute din perioada romană. Urmele organizației româno-bulgare, în nordul Dunărei, le găsim în ducatele, ce existau la venirea Maghiarilor, iar după apunerea acestora, în cnezatele ce se pomenesc până la finea sutei XVI în Transilvania și Ungaria, investite cu mari privilegii.

895—1301

Împăratul Leo VI (889—912), chemă pe Maghiari în ajutor contra domnitorului bulgar Simeon, care fu învins și silit a încheia pace cu imperiul bizantin. Bulgarii se aliază mai apoi cu Pecenegii contra Maghiarilor, cari

probabil pe la anul 889 fiind strămtorați, apoi alungați din Lebedia între Don și Nipru, se așezară în Atelkuz, Neavând nici aici pace de Pecenegi, verosimil pe la anul 895 trec prin 3 pasuri sub Arpad în Ungaria. Numărul Maghiarilor pe timpul imigrării, după izvoarele moderne ale istoriografiei maghiare, ar fi fost la jumătate de milion, iar al ostașilor la 40—50.000. În Banat domnia ducele Glad asupra Românilor. Țara fu ocupată succesiv, singur Glad se mai susținea. Contra lui trimite Arpad pe ducii: Zuard, Cadusa și Boyta. Lupta s'a dat lângă râul Timiș la Tomasovacz și finl cu înfrângerea lui Glad, numit altcum strenuus dux, care se retrage în cetatea Keve (Cubin). Urmărit și strămtorat și aci, cere și obține pace, rămânând el și urmașii lui domnitori în Banat sub suveranitatea Maghiarilor, un secol până la regele Stefan cel Sfânt. Banatul își are și mai departe autonomia veche și organizațiunea administrativă proprie, deși în formă de vasalitate. După o cronică veche maghiară, pe timpul regelui Stefan cel Sfânt, era în cetatea Maresiana un principe foarte puternic, anume: Optum (Achtum), care se botezase în cetatea Vidin, după ritul Grecilor. Acesta se lăuda prea mult cu virtutea și puterea sa, iar pe regele Stefan nu-l respecta deloc, încrezându-se în mulțimea militarilor și a nobililor săi. Sub stăpânirea lui era țara dela râul Criș până lângă Transilvania și până la Vidin și Severin din care cauză întrecea pe rege cu mulțimea ostașilor și în loc de a-l respecta, îl disprețuia. El avea un militar foarte stimat Cinad, pe care îl făcuse șef peste ceilalți. Acesta fu acuzat cu o vină foarte gravă, pentru care Optum voi să-l piardă. Dar Cinad înțelese intenția domnului său și căutând ocaziune, fugi pe ascuns și se duse la rege. Trădătorul Cinad porni cu oastea regelui Stefan, contra lui Optum și dincolo de Oroszlámos se lovira oștile, suferind Cinad înfrângere. Dar recules prin un atac nocturn, surprinde și bate pe Optum, care își pierde și viața. Astfel Banatul se încorporează la Ungaria, dar își păstrează și mai departe o organizațiune proprie și privilegiată.

Regele Stefan cel Sfânt, organizează țara după exemplul lui Carol cel Mare, împărțind regatul în comitate cu un comite suprem în frunte, care era judecător administrativ și în caz de trebuință beliduce. Unii presupun, dar cu puțină bază, că Banatul ar fi fost împărțit de regele Stefan în comitatele: Torontal, Timiș, Caraș, Cianad, Horom și Keve. Despre comitatul Severin nici mențiune nu se face. Din timpul regelui Stefan sunt cunoscute numai 45 comitate și din Banat numai 2: Keve și Cianad. Documente autentice, din timpul lui Stefan cel Sfânt asupra Ungariei sud-ostice nu avem. Prima mențiune despre comitatul Caraș datează din anul 1230. Până la jumătatea sutei a XII s'au păstrat cu totul numai opt hrisoave regale originale. Numărul fixat de 72 comitate, îl constatăm abia la două secole în urma fundatorului Ungariei. Asemenea nu cunoaștem comiți supremi în părțile Banatului până în suta a XIII. Rivalitățile între pretendenții la tron după moartea primului rege, precum și luptele elementului creștin cu cel păgân, cauzează mari frământări și nefericiri în Ungaria. Limita imperiului bizantin dela 1018 devine iarăși Dunărea prin nimicirea Bulgarilor, deci împărații din răsărit înrăuresc asupra Ungariei. Géza, care avea de soție pe Synradena, nepoata împăratului Botaniates, care obține coroana dela împăratul Duca, crezând mai scutite interesele Ungariei prin alipirea la Bizanț.

Sub Ladislau cel Sfânt, invadează Cumanii și se întăresc în castru cu șanțuri, între râurile Timiș și Pogonici, dar fură bătuți și parte omorâți, iar cei rămași colonizați între Tisa și Zagyva. Regele Ladislau cel Sfânt, n'a avut urmași fii și unica fiică s'a măritat după Ioan, fiul împăratului Alexiu Comnen. Urmează iarăși lupte grele pentru succesiunea la tronul Ungariei. În anul 1129 împăratul Ioan Comnen, atacă Banatul dinspre Horom. Lângă râul Caraș s'a dat lupta sângeroasă, care se fini cu înfrângerea oastei maghiare. Pe la anul 1141 guvernează țara banul Belos, fiul voevodului sârbesc Uros, fratele reginei Elena în locul minorului Geza II. Acesta îndeamnă pe împăratul Manuel Comnen, de a

invada la 1152 Banatul, pustiind cumplit părțile acestea. Refugiații maghiari la curtea bizantină dau prilej de intervenire în afacerile Ungariei mult timp, pânăce Manuel își ajunge scopul și așează pe tronul Ungariei pe cumnatul său, Ștefan IV. Abia sub Bela III (1173—1196), ginerele lui Manuel, se restabili în partea sudică a Ungariei ordinea slăbită de un secol și jumătate. În asemenea stări de nesiguranță, nici stabilitate în instituțiunile statului nu era și nici nu putem găsi urme de o viață municipală în acest colț de țară. Influența imperiului bizantin a înrăurit stările politice și religioase din țară.

Șase ani după moartea lui Manuel, la 1186, doi frați români Petru și Asan, ajutați de Românii de pe ambele maluri ale Dunării, se rescoală și bat cumplit pe Bizantini și împreună cu Bulgaria înființează imperiul româno-bulgar. Petru și Asan cad loviți prin trădare și în domnie urmează Ioanițiu (Ioniță) fratele mai mic, care întări și mai mult imperiul româno-bulgar. Pe acel timp se da luptă groaznică între apus și răsărit. La îndemnul papei și al Veneției, prima putere maritimă pe atunci, cruciații ocupară Constantinopolea și înființează la 1204 imperiul latin. Ioan Asan II, cumnatul lui Bela IV se aliază cu împăratul bizantin, refugiat la Nicea. În 25 Iulie 1261 se reocupă Constantinopolea, în alianță cu Genovezii, rivalii Venețienilor și se desființează imperiul latin. Aceste evenimente au avut urmări și asupra Românilor din Banat, cari sub regele Bela IV 1235—1270 au suferit greu din cauza legii lor. Năvala Tătarilor cari nimicesc în mod îngrozitor, ca fiarele sălbatice Ungaria, pune capăt persecuțiilor contra Românilor. La campania contra Tătarilor, au participat mulți și din Banat. Se susține chiar, că regele Bela IV a scăpat numai cu brațul Românilor de furia Tătarilor. Regele Bela IV restaurează cu multe silințe regatul și atunci s'ar fi întărit locurile: Meedia, Logoj, Caransebeș, Lipova și altele. Sub Bela IV cunoaștem Bani de Severin pe Posa 1230, Luca 1233 și Oslu 1240. Banul de Severin era al treilea dignitar al țării. Banatul Severinului a fost dăruit la 1247 de Bela IV cavalerilor Ioaniți,

cari ar fi stat aci probabil vre-o 15 ani și depărtându-se, n'au lăsat nici o urmă. La 1263 aflăm pe Laurențiu, neam cu Oslu ca ban al Severinului, iară la 1268 pe Ugrin și Alexandru. Sub regele Stefan V 1270—1272 devastează Bulgarii îngrozitor țara Severinului. În anul 1275 se amintesc de bani ai Severinului Micud, Ugrin și Paul, în 1278 Paul și la 1279 Laurențiu. Regele Ladislau Cumanul a petrecut foarte des în șesul Banatului, iar la anul 1289 ar fi convocat și dieta țării la Feni, în Banat. Acest rege a petrecut lung timp și în părțile Caraș-Severinului și scurt înaintea morții sale la Caransebeș. Urmașul său Andreiu III 1290—1301, este cel din urmă rege din vița lui Arpad. La 1291 se ține dieta țării la Alba-Iulia, la care participă și Românii. Suferințele Românilor în această perioadă, au fost de natură religioasă, silindu-i a se coborî din Carpații Ungariei și Transilvaniei și a creia în Moldova și în Muntenia două principate naționale. Românii bănățeni au rămas locului și-i găsim numeroși și puternici, investiți cu mari privilegii în perioada ce urmează. Elementul maghiar e puțin numeros în Banat, căci în registrul zecimelor papale din anul 1332 aflăm în Banat 43 parohii catolice.

1301—1552

Regatul Ungariei se ridică sub regii de viță străină la importanță politică și militară, nevisată până aci; iar urmașii colonilor lui Traian din Dacia ripensis (riparia), devin puternic zid de apărare a creștinătății și culturii apusene. Românii bănățeni sub Vodă Iancu (Ioan Uneade), regele Mathia și Pavel Chinezu în luptele crâncene cu cel mai fioros dușman, care a invadat pe vremi aceste părți, își înscrie cu litere de aur și pentru vecie cu glorie neperitoare numele în istoria patriei, a creștinătății și civilizației umane. Sicilianul Carol Robert (1301—1342), ocupând tronul, are multe și grele lupte de purtat cu Matei din Trencsen, și cu voevodul Apor din Transilvania, iar în afară cu regele boem și bavarez. Lung timp, până la consolidarea stă-

rilor din regat, petrece în Timișoara cu familia regală. Soția lui Maria, moare aci la 15 Decembrie 1317. Subdânsul se lățește în provincia Banatului bunăstarea și cultura. Cetatea Lipovei a fost întărită; la 1323 au fost puși de castelani în cetatea Jdioarii, Dan, iar la Mehadia Balaci. Din Timișoara porni la 1330 Carol Robert, contra lui Alexandru Basarab, cu o oaste numeroasă, dar suferi cumplită înfrângere și umilire.

Ludovic cel mare (1342—1382), domnește cu mare glorie, spălând trei mări hotarele imperiului său. La 1356 apar Turcii sub Amurat, în peninsula balcanică, ocupând succesiv toate provinciile acesteia și ajung la Dunăre. Expedițiunea lui contra voevodului din Muntenia n'a avut sfârșit bun. Vladislav Vodă după războiul norocos, asigurându-și Banatul Severinului, înființează la anul 1370 mitropolia Severinului, fiindcă poporul acestui loc este mare și chiar nemărginit, cum zice actul patriarhal. Românii bănățeni suferă mult pentru legea lor sub acest rege, care asemenea petrece des în părțile acestea. Despre orașul Lugoj se face prima mențiune la 1369. Murind Ludovic, urmează iarăși lupte crâncene pentru tronul ungar, până ce ginerele său Sigismund restabilește ordinea și se încoronează la 31 Martie 1387 de rege al Ungariei. Căpetenia răsculaților așezându-se în Banat, au fost bătuți de Nicola Gara și de Petru fiul lui Dan, ambii Români bănățeni. Mircea cel Mare la 1387 poartă și titlul de stăpânitor al Banatului Severin. Pe câmpia merlei la 1389, căzuse în luptă Despotul Lazar al Serbiei și Amurat sultanul. Baiazet, fiul acestuia, spre a răzbuna moartea tatălui său ocupă cetățile din dreapta Dunărei și încheie pact cu Mircea Vodă. Sigismund pornește contra lui Mircea și ocupând Nicopolea, la reîntoarcere lângă muntele Paserea fu lovit năprasnic de Mircea pe neașteptate și mulți ostași periră, ca și sub Carol Robert și Ludovic cel mare. Singur Sigismund scapă cu ajutorul Românilor. Turcii amenință îndeosebi Ungaria și imperiul româno-bulgar cade sub paloșul lor.

Turcii asediază prima dată la 1392 Constantinopolea și invadează în partea sudvestică a Ungariei.

După înfrângerea cumplită la Nicopolea în 1396, unde pierde un falnic corp de zece mii cavaleri francezi, Turcii intrară în Banat și pustiiră cu fer și foc totul și numai garnizoana vitează din Timișoara îi oprește. Sigismund scăpat ca prin minune pe Dunăre către Constantinopolea și întors prin Dalmația, convoacă dieta țerii pe 25 Octomvrie 1397 în Timișoara. În anul 1399 convoacă tot la Timișoara Sigismund întreaga nobilime din părțile comitatelor Timiș și Caraș la o adunare generală. Relațiile regelui devin tot mai intime cu Românii. La anul 1406 încheiă un nou tratat de alianță cu Mircea, asigurându-i independența și o parte din Banatul Severinului. Pericolul din partea Turcilor, cari atacă tot mai des, devine din zi în zi mai amenințător. Expediția norocoasă din 1419 puțin ajută, căci la 1421 prădează Turcii din nou Banatul. În anii 1428 și 1429 se așază în Banatul Severinului, sub conducerea lui Nicolae Pedvritz, mai mulți cavaleri teutoni, dar Vlad II Dracul la 1432 luând cu asalt Turnu-Severinul nimicește întreaga garnizoană. Dieta din 1433 lasă paza Banatului în grija Românilor, Sârbilor și Cumanilor. În acest timp se ivește eroul român Ion Corvin, ridicându-se din treaptă în treaptă, pânăce ajunge și guvernatorul Ungariei.

La anul 1432 prin legea militară se dă rol însemnat și Românilor. Sub scurta domnie a lui Albert 1437—1439, ginerile lui Sigismund, avem puține de spus. Urmașul său Vladislau I își îndreaptă atenția spre regiunea amenințată de Turci. Cel mai viteaz și mai renumit beliduce al timpului său, Ion Corvin numit Uneade, banul Severinului dela 1438—1446, voevodul Transilvaniei, comitele Timișului și comandantul Belgradului, își alege Timișoara ca punct de concentrare al oștilor sale, unde începe a zidi cetatea la 27 Martie 1443 când se născu fiul său, Matia regele. După lupta nefericită la Varna 1444, unde își pierde viața Vladislau I, dieta din Buda la 1445 încredințează lui Ion Corvin administrația țării din partea stângă a Tisei și până la Munții Ardealului, iar în 1446, e numit de guvernator general pe lângă

regele minor Ladislau V. până la 1453. În aceasta calitate confirmă privilegiile Românilor, din districtul Jupan din valea Begheiului. Legăturile lui Ion Uneade cu Românii din toate țările erau foarte intime. Sora lui era măritată după Voevodul Petru, fiul lui Alexandru cel bun din Moldova, iar în Muntenia domneau Basarabii, rudele lui de aproape. De aci se explică marea lui trecere la Români.

După ocuparea Constantinopolei 29 Maiu 1453, năvala Turcilor devine tot mai îndrăsneată și nici învingerea strălucită dela Belgrad, din 1456 nu o poate stavili. Ion Corvin, numit de Români, Iancu Vodă, după aceasta glorioasă învingere, cutropit de oboseală și frânt de veghiere și îndelungata luptă, la 11 August 1456 se stinge în brațele amicului său Ion Capistran, care îi urmează după 2 luni. Astfel s'a sfârșit viața acestui bărbat prob, cumpătat și viteaz, care și-a înscris nemurirea cu faptele sale nepieritoare în analele patriei sale și ale creștinătății, care a învins pe Turci în zece bătălii și numai de două ori a fost bătut. Ostașii lui mai apropiați și mai încrezuți au fost Românii bănățeni, rămași fideli casei corvine până la urmă și cari îl venerau și iubiau foarte mult pentru calitățile lui nobile și rare. Eredele bunurilor și demnităților lui Ion Corvin remase Ladislau fiul său cel mai mare. Nu se bucură însă mult de acestea, căci dușmanii casei corvine în frunte cu Ulrich de Cilli, unchiul regelui Ladislau V, folosiau toate mijloacele spre a stârpi aceasta semință cânească cum o numiau ei. Contrar jurământului făcut de rege, Ladislau fu omorât, iar Mathia trimis la Podiebrad, comandantul cetății din Praga. Acest asasinat aduse neliniște mare în țară, căci amicii familiei Corvine jurară răzbunare, iar văduva Elisabeta amenința cu intervenția sultanului Mohamed II. Regele speriat se refugiază la Viena. Războiul civil era inevitabil. Dar regele moare în mijlocul acestor frământări, tocmai la anul 23 Novembrie 1457 în ziua, în care făcuse jurământul, pe care l-a călcat.

Pentru a liniști pe Români bănațeni, aderenții casei corvine drept recunoștință, scurt naintea morții, le confirmă Ladislau V privilegiile avitice pentru serviciile mari aduse de Români bănațeni cu apărarea vadurilor Dunărei. Autonomia districtelor era bazată pe privilegii avitice foarte largi. Pe teritoriul Banatului erau mai multe districte în cari s'a dezvoltat un drept particular, accentuat: „juxta antiquam et approbatam legem districtuum volachalium“ „jure volachie requirente“ și „juxta ritum valachie sau „more Keneziatus“. Nu știm de la cari regi derivă aceste privilegii foarte largi ale Bănațenilor și credem, că își au rădăcina lor de la fondarea Statului. La 24 Ianuarie 1458 unanim proclamă dieta țării pe Mathia de rege al Ungariei. Porțile temniței se deschid și Mathia intră triumfător ca rege și ocupă tronul ungar, domnind cu putere și înțelepciune rară, aducând țara la bună stare și înflorire și ridicând coroana ungară la glorie și influență, neajunsă până atunci. Mathia moștenise în măsură potențată virtuțile părintelui său, dovedindu-se de un geniu atât în războaie, cât și în organizarea și guvernarea imperiului său. Mathia părăsind Buda la 28 August, trece prin Seghedin la Belgrad și prin Noemvrie petrece în cercul familiar în castelul lor din Timișoara, de aci apoi convoacă dieta pe 6 Decemvrie la Seghedin în care scuțește pe țărani români gr. or. de multe sarcini publice. Turcii amenință Banatul, dar fură alungați în lupta de lângă Timișoara. Regele Mathia petrece foarte des în părțile acestea mai periclitate de Turci. De-aci pleacă la dieta țării ținută tot la Seghedin în anul 1465. La 1476 străbat Turcii sub Alibeg până la Timișoara, dar fură bătuți cumplit și alungați peste Dunăre. În 1478 numește Mathia pe ruda sa Pavel Chinezu de comite peste Timișoara și de ban al Severinului. Acesta român gr. or. atrase admirațiunea contemporanilor prin istețimea, vitejia și puterea sa erculiană. Lupta de regulă cu două săbii. Era socotit între primii dignitari ai țării și purta titlul de căpitan general. Pavel Chinezu aranjează afacerile provinciei banatice, fiind sprijinit întru toate de

Mathia. Învingerea de pe câmpul pânei la 1479 este în mare parte opera lui. La 1481 Turcii invadează din nou în Banat. Pavel Chinezu lovindu-i năprasnic, îi alungă în valea Moravei, până la Krujevatz. Intorcându-se se asociază la 50.000 de Sârbi, pe cari îi colonizează în partea sud-vestică a Banatului. La 1482 intră pașa din Semendria din nou în Banat, dar fu strașnic bătut de Pavel Chinezu pe câmpia Becicherecului și scos afară din țară, lăsând mulți morți și pradă bogată. Se încheie apoi un armistițiu de 5 ani, apoi de 3 ani cu Turcii, în care restimp Pavel Chinezu lucrează mult pentru reorganizarea stărilor interne ale Banatului. La 6 Aprilie 1490 moare Mathia, cel mai mare rege ungar, admirat de contemporani, ca un geniu și venerat de posteritate pentru faptele și virtuțile sale. Amintirea lui se păstrează și acum în popor, în proverbul: a murit Mathia și cu dânsul și dreptatea, cece s'a potrivit de minune la stările din Ungaria. Raportul cu Stefan cel Mare după înfrângerea suferită s'a ameliorat, lăsându-se marelui Vodă în stăpânire Cetatea de Baltă și Ciceii cu 60 sate, iar în Muntenia domniau Basarabii, rudele Corvinilor. Fiul său natural Ion Corvin, moștenește bunurile tatălui său cu partea dela râul Drava până la hotarele Dalmației și la litoralul mării Adriatice, unde după mărturia unui istoric: „Erant in eo Illirici tractu complures Italicis atque Romani sanguinis proceres“. Tronul ungar îl ocupă Vladislav II, fiul regelui polon Casimir IV. La 1493 Sultanul Baiazet pornește cu oaste numeroasă peste Sofia contra Belgradului. Cetele osmane cari pătrund în Banat, fiind crâncen bătute de Pavel Chinezu, au fost alungate. Noua invaziune a Turcilor în ținutul Severinului, asemenea s'a finit în defavoarea lor. Pavel Chinezu pedepsia și ucidea în mod îngrozitor pe Turcii prinși. De aceea el ca și Ion Uneade era groaza și spaima acestora. La 1494 vine și regele Vladislav în Banat, eroul Pavel Chinezu lovit de apoplexie și perzându-și graiul, numai prin semne își arată loialitatea și la 24 Noemvrie a acestui an sucombă lovit de friguri pe malul stâng al Savei, în campania contra Turcilor.

El a avut 25 de ani comanda asupra Timișorii și a celorlalte cetăți din Banat și — lucru foarte rar — observă un istoric vechi, norocul niciodată nu l-a părăsit. Figura legendară a acestui erou trăiește și acum în tradiția populară. Ostaș și duce viteaz, de un exterior gigantic era și un administrator drept și bun, crud și înfricoșat numai față de dușmani și trădători. Astfel s'a stins și acest erou român, sub care Românii bănățeni își sporiră titlurile lor de glorie și mărire, și și-au imprimat neperitor titlul de recunoștință la posteritate. În locul lui numește regele Vladislav, pe Iosif de domn. La 1502 porniră din nou ostilitățile cu Turcii, dar fură bătuti de comitele Timișorii. Dieta din 1504 contribuie la fortificarea Caransebeșului. Ciuma cumplită din 1509—1511 a secerat în Banat la 60.000 de vieți. La 1514 se întâmplă revolta sângeroasă a țăranilor sub George Dosia, care a fost sufocată în sânge lângă Timișoara cu ajutorul lui Ion Zapolya, voevodul Transilvaniei. Românii Bănățeni din cele 13 districte, aflându-se în situație bună politică și socială nu participă la această răscoală agrară. O parte din răsculați ajung până în șesul Lugoșului, unde așteptau pe Ion Zapolya, care venia pe la Zăicani. Slăbănogul și incapabilul rege Vladislav moare la 6 Martie 1516, lăsând urmaș pe nefericitul său fiu, în vârstă de 10 ani. Acest rege copil, înconjurat de sfetnici stricați și lacomi, fu dedat de mic la plăceri și desfrâu. Țara ajunsese în mâna unor oligarhi speculanți și intriganți, cari o exploatau cu toate mijloacele posibile. Ordinea publică era zdruncinată, disciplina laxă, visteria statului goală și armata neglijată total. Demnitarii înalți și oficianții publici își petreceau zilele în plăceri și desmierdări, nepurtând nimenea grija statului. Nobilimea înaltă era suverană în curțile și moșiile ei. Aceasta era starea regatului, sub un rege copil, ajuns pe căi rele și greșite. De sine se înțelege, că nici starea Banatului nu putea să fie cu mult mai bună. Pe când acestea se petrec în Ungaria, pe tronul califilor ajunge Soliman II, stăpânul secolului său. Acesta pleacă în primăvara anului 1520 cu oștire numeroasă

contra Ungariei. Cetele reslețe prădează diferite ținuturi, între cari și ale Banatului. Soliman II asediază și ocupă la 29 August 1521 Belgradul, la apărarea căruia s'au distins Românii din Banat, sub ducii lor Blasiu Olah și Ion Bot. După Belgrad cad și cetățile învecinate și se prădează din nou Banatul. În Martie 1522 cade și Orșova în mâinile Turcilor. Sultanul pregătește lovitura mortală Ungariei. În 29 August 1526 în lupta de lângă Mohács cade nefericitul rege Ludovic II, cu mulțime de nobili și din clerul înalt și calea Turcilor spre inima țării este deschisă. Capitala țării a fost pustiită și o mare parte din țară deveni pašalâc turcesc. Nefericirea patriei aduse cu sine și a Banatului. În Banatul Severinului limitat acum dela Orșova încoace se așază bani ai Caransebeșului și Lugojului, numiți de principii Transilvaniei, la care fură anexate părțile aceste. Luptele pentru tronul Ungariei între Ferdinand, arhiducele Austriei și între Ion Zapolya, voevodul Transilvaniei, sprijinit de sultan sporiră necazurile și suferințele țării. După nefericita bătălie dela Mohács, Turcii se năpustesc cu furie asupra Banatului și cuceresc cu asalt cetățile: Feleac, Becicherec, Nădlac, Șoimoș, Avaci, Galad, Besenye și Bodorlac. La 1540, murind Ion Zapolya urmează Isabela, soția acestuia cu fiul minor Ioan Sigismund, proclamat pe câmpia Rakos de rege, sub protectoratul Turcilor. Isabela se retrage în cetatea Lipovei, privită de cheia Transilvaniei. La 29 August 1541 Turcii ocupă capitala Ungariei. Țara ajunge în cea mai deplorabilă și ticăloasă stare. Foametea, ciuma și lăcustele pustiau totul, ce mai rămăsese după Turci. Soliman II dete ordin la 1552 să ocupe toată Ungaria. La 24 Iunie începe asedierea Timișorii și la 30 Iulie cade după o luptă eroică în mâinile Turcilor și aceasta cetate care era considerată de cheia Banatului. În localitățile întărite: Ciacova, Vârșeți, Cubin, Becicherec, Panciova și Palanca-nouă fură așezați de Turci beii, cari urmau să se îngrijească de dări. Ei erau sub ordinele Hasnadarului din Timișoara. Părțile muntoase cu Mehadia, Caransebeșul și Lugojul, apărate cu vitejie de Români, cari aveau în

frunte un ban, se anexează Transilvaniei. Banul locuia în Caransebeș sau Lugoj.

Regina Isabela a dat Lugojului emblema și a confirmat la 7 Maiu 1551, privilegiile Românilor din districtele banatice. Isabela numește Lugojul „civitas reginalis” iar Ion Sigismund Caransebeșul „civitas regia nostra”. În această categorie erau orașele: Peșta, Buda și Timișoara, unde legi speciale asigurau proprietatea și libertatea personală. Căderea Timișorii aduse robia turcească de 164 ani asupra Banatului. După Timișoara urmează și cetățile: Lipova, Cianad, Sân-Miclăuș, Gearmata și Kikinda, Dela Strigoniu până la Zemlin și Orșova și dela Kanizsa până în partea răsăriteană a cotului Bihor, stăpânesc Turcii cu groază și teroare. Totul geme sub puterea lor, cultura și civilizațiunea, arta și știința apune și orice drept de proprietate și libertate încetează sub iataganul turcesc.

1552—1716

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Jale mare cuprinde pe cercetătorul evenimentelor acestei perioade. Luptele Habsburgilor pentru coroana Ungariei, lăcomia Turcilor de a-și întinde hotarele spre apus; svârcolirile principilor transilvăneni de a-și menține puterea; încercările de independență ale Maghiarilor și în fine luptele și frământările reformațiunii religioase, dau un colorit trist evenimentelor politice. Sultanul intervine tot mai eficace în afacerile Ungariei. Banatul rupt în două are soarta cea mai tristă. Mulți Români din șesul Banatului se refugiază și se așează în părțile muntoase. De ban peste Lugoj și Caransebeș se institue Petru Petrovici. La anul 1553 regina Isabela petrece multe săptămâni în Lugoj și confirmă din nou privilegiile Românilor fideli. Alexandru Lăpușneanu domnul Moldovei și Petrașcu cel bun al Munteniei ajută pe Isabela la 1556 de-a pune pe fiul ei Ioan Sigismund de principe în Ardeal. Luptele pentru tron se continuă cu înverșunare între Sigismund și Maxmilian (1564—1576), până la moartea primului la 1571. Staturile tran-

silvănene aleg de principe pe Stefan Báthory (1571—1576), confirmat fiind și de Selim II. Rivalul lui, Gaspar Bekes român de origine, a fost învins la 1575. Trecând Stefan Báthory în Polonia ca rege, rămâne principe urmașul său Cristof Báthory (1576—1581) și după acesta Sigismund Báthory (1581—1600). Turcii după ce au ocupat întreaga țară, voesc a pune mâna și pe cetățile Lugoj și Caransebeș și dau năvală asupra comunei Ciura lângă Lugoj și o pustiesc. Principele Sigismund Báthory, ne mai putând suferi umilirile și împilările Turcilor, face în taină alianță cu împăratul Rudolf II (1576—1608), cu Mihaiu-Viteazul domn al Munteniei și cu Aron domnul Moldovei. Banul din Lugoj, George Palatici, e trimis în părțile Timișorii să răscoale populațiunea în contra Turcilor. O delegațiune pleacă la principele Sigismund, sub conducerea vlădicului Teodor, care o primește bine și dăruind un drapel pe seama răsculaților le promite ajutor. Răsculații sub conducerea vlădicului Teodor, a lui Ioan din Lugoj și a unuia Iancu, ocupă multe fortărețe și bat pe Turci în mai multe lupte, chiar și pe pașa din Timișoara, unit cu begii din Giula, Cianad și Lipova, pierzând la 25.000 de ostași. Vestind acestea lui Sigismund, cer ajutor, care trimite pe Moise Szekely. Acesta însă n'a venit, oprindu-se la frontiera Ardealului, resculații isbiți de numărul mare și de furia Turcilor, fură nimiciți și risipiți, refugiindu-se o parte în Transilvania. La 1595 urmează de ban de Caransebeș și Lugoj în locul lui Stefan Bekes, socrul acestuia George Borbeli, care ocupă în acest an cetățile Bocșa și Vârșeu și asediază Făgetul la 13 August. Garnizoana voia să se predee, dar sosind pașa din Timișoara cu 8000 de Turci în ajutor, se începe o luptă înverșunată, care sfârși cu nimicirea oștirii osmane. Begii din Giula și Cianad au căzut în luptă, iară begul Lipovei a fost prins. Pașa Timișorii, travestit a scăpat cu fuga, însă a fost vulnerat. După aceasta strălucită învingere, o nouă dovadă de vitejia Românilor bănățeni, George Borbeli ocupă cetățile: Șoimoș, Șiria, Nădlac, Pankota și Lipova. În

anul următor invadează Turcii cu oștire numeroasă, spre a răsbuna înfrângerea suferită și a reocupa cetățile pierdute, ceiace însă nu le succede. Sigismund Bathory sosește cu oștire numeroasă în ajutor și asediază 40 de zile Timișoara, dar după sfortare zadarnică, se retrage de sub zidurile cetății. In anul următor se asediază din nou Timișoara dela 17 Octomvrie până la 27 Noemvrie 1597 prin Stefan Iojica Românul, cu oștire puternică, suburbiile fură ocupate, la urmă însă trebui să se retragă. Begul Suleiman din Timișoara încercă la 1598 a cuceri Cianadul, dar este respins; tot în acest an atacă și Lugojul dar este bătut strașnic. Renunțând Sigismund Bathory de principe, așează în locul său pe vărul său Andreiu, amicul Polonilor și Turcilor și înrudit cu voda Irimie Movilă a Moldovei, dușmanul lui Mihai-Viteazul. Andreiu tradează Turcilor pe Mihai-Viteazul, care întră în Transilvania și risipește la Șelimber, 28 Octomvrie 1599 armata principelui și ocupând tronul ardelean, întră triumfal în Alba-Iulia la 1 Noemvrie din acest an. Așa ajung și Românii bănățeni sub domnia lui Mihai-Viteazul, care face și donațiuni partizanilor săi, în părțile acestea, anume: lui Mihai Balota și Francisc Turic satul Cliciova, apoi satele: Susani, Jupani și Paulești, iar lui George Borțun alias Pitariu, nobil din Caransebeș, satul Sărăzani. Mihaiu a fost acuzat la împăratul Rudolf II, că ocupă oficiile principatului cu Români. Impăratul trimite pe Basta cu oaste numeroasă în Ardeal la care alăturându-se toți dușmanii lui, Mihai-Viteazul este învins la Mirislău, la 18 Septemvrie 1600. Ajutorul Românilor bănățeni din părțile Lugojului, Caransebeșului și Lipovei, sub Andreiu Barcian, a sosit prea târziu. Mihai pleacă peste Lugoj, prin Banat la Praga, de unde se întoarce ca guvernator al Transilvaniei, primind 100.000 de galbeni ca ajutor. Intrigile continuând, Mihai-Viteazul este ucis mișelește la Turda de sbirii lui Basta, la 19 August 1601 și visul Românilor apune pentru vreme lungă. Transilvănenii, nemulțumiți cu regimul lui Basta se răscoală, dar sunt bătuti la Alba-Iulia și conducătorul Moise Szekely se refugiază

la paşa Timişorii. Cu ajutorul Turcilor cucereşte de la Germani Lugojul şi Caransebeşul apoi înaintează spre Alba-Iulia. La 22 Iulie 1603 e bătut de Radu Şerban, domnul Munteniei, pierzându-şi în luptă şi viaţa. De principe fu ales Stefan Bocskay, fostul ban al Lugojului. Amicul său Gavril Bethlen adunase oaste de ajutor din părţile Caransebeşului şi Lugojului, voind a intra în Ardeal pe la Făget. Prin un atac nocturn, fură surprinşi, bătuţi şi risipiţi în toate părţile. Cu ajutorul sultanului Stefan Bocskay, bate şi scoate afară din Transilvania pe Basta. După slăbănogul principe Sigismund Rakoczy, care a domnit un an, urmează Gavril Bathory (1608—1613) bărbat viteaz, dar crud şi tiran, care nu cruţă pe nimenea şi nimic ce-i sta în cale, pânăce a fost ucis şi el. Urmează apoi Gavril Bethlen (1613—1629), care în schimbul recunoaşterii sale din partea Turcilor, renunţă la cetăţile: Lipova, Arad, Ienopolea şi altele mai puţin însemnate. Gavril Bathory confirmă la 3 Aprilie 1609 din Alba-Iulia privilegiile chinezilor şi nobililor bănăţeni, provocându-se şi la drepturile avitice. Urmează după Gavril Bethlen nepotul său Stefan un an, apoi George Rakoczy (1630—1648), sub care dăinueşte o linişte şi în Banat, sub durata armistiţiului lung cu Turcii. În anul 1644 muri Pavel Magnu, banul Caransebeşului şi Lugojului, care şi-a câştigat mari merite pentru aceste părţi. În locul lui urmează Acaţiu Barcsay, de origine român, care însă devine un flagel pentru casa Rakoczy, pentru Ardeal şi pentru aceste părţi.

Dieta din Cluj a confirmat la 27 Februarie 1655 privilegiile Lugojenilor. Ca principe urmează George Rakoczy IV (1648—1660), care se aliază cu voevozii din Muntenia şi Moldova şi cu împăratul Leopold I. Turcii intrând în Ungaria cuceresc cetăţile: Ienopolea, Lugojul şi Caransebeşul, ocupă şi Alba-Iulia, prădează şi pustiesc cu fer şi foc Ardealul şi Banatul. George Rakoczy la 1654 confirmă mari favoruri pentru Lugojeni. De principe al Transilvaniei fu numit Acaţiu Barcsay, la 14 Septemrsie 1658 prin trădare, cedând ţinuturile Lugojului şi Caransebeşului Turcilor, astfel ajunge întreg

Banatul sub domnia semilunei. O parte a nobilimei române emigrează îndată în Ardeal și dieta din Turda la 1659 se îngrijește de așezarea lor. La 1675 dieta din Alba-Iulia scutește trei ani de dare nobilii veniți din aceste părți. Banatul, ajuns sub stăpânirea Turcilor consta din eialetul Timișorii, împărțit în sandjacrurile: Timișoara, Cianad, Ciacova, Becicherec, Panciova, Lipova, Moldova-nouă, Orșova și Lugoj—Caransebeș. În fruntea eialetului stă un pașă de rang înalt, iar sandjacrurile erau administrate de begi sau de un pașă mai inferior. În fiecare sat era un serdar pentru susținerea ordinii și incasarea birurilor. Pământul ocupat era după coran proprietatea padișahului. Astfel se pierdură bunurile sutelor de nobili români bănățeni. Cătră finea secolului, după asediarea Vienei la 1683, slăbește puterea Turcilor și sufer înfrângere, după înfrângere, anume la 21 Octomvrie 1683 la Parkany, la 27 Iunie 1684 la Vacz, iar la 2 Septemvrie 1686 se ocupă Buda. După bătălia norocoasă din 12 August 1687 la Mohacs, pierd Turcii 14 cetăți. În 6 Septemvrie 1688 se cucerește și Belgradul, Caransebeșul, Lugojul, Jdioara, Lipova și altele. După strălucita învingere dela Nissa la 24 Septemvrie 1689 cade Sofia cu alte numeroase cetăți din Bulgaria și armatele glorioase străbat până la hotarele Albaniei. Nobilimea română din Severin, risipită în regiunile vecine, trimite la 31 August 1688 pe Petru Macicaș, Mihai Ivul și Francisc Fiath la Viena pentru redobândirea moșiilor și a privilegiilor avitice. Moșiile li se lasă în posesie, dar nu în proprietate și se cere lista stăpânilor înainte de Turci. De ban a fost numit la intervenția nobilimei române Petru Macicaș, cel din urmă în această demnitate, în locul lui Sava, care era străin și nu avea pământ în Severin, numit contra usuului vechi și a drepturilor avitice. Impăratul Leopold prin manifestul său din 6 Aprilie 1690, către popoarele Albaniei, Serbiei, Bulgariei, Silistriei, Iliriei și Macedoniei, le provoacă a se alătura la armatele imperiale, căci a sosit timpul eliberării lor, zdrobindu-se puterea semilunei. De frica Turcilor se așează atunci sub Arhi-

episcopul Arsenie III. Cernovici, la 30.000 de familii sârbești în Sirmia, Slavonia și lângă malul drept al Tisei, dându-le împăratul la 21 August și 11 Decembrie din acest an mari privilegii și favoruri, cari fură la 4 Martie 1695 reconfirmate. Consiliul de război din Viena decide asediarea și ocuparea Timișorii, ca punct însemnat strategic, dominând câmpia Banatului. Aceasta însă nu succese și inițiatorul Veterani, lovit cu furie de Turci lângă Lugoj este bătut într'un șes înconjurat de bălți și cade ca un erou în lupta aceasta la 23 Septembrie 1695. Lugojul și Caransebeșul ajung iarăși în mâinile Turcilor, dar pentru scurt timp, recucerindu-le imperialii după plecarea Turcilor. Asediarea Timișorii și campania din 1696 nu aduce rezultat decisiv. În anul 1697, luând conducerea oștilor prințul Eugen de Savoya, se obține lângă Zenta la 11 Septembrie cea mai strălucită învingere asupra Turcilor, cum nu s'a mai pomenit din vremea lui Ion Uneade. Lupta n'a durat mai mult de 2 ore, dar cu o așa vehemență, încât armata turcească a fost complet zdrobită. Sultanul cu puțini spahii în fuga mare scapă până la Timișoara și de aici în mare grabă la Constantinopole. Prada a fost enormă. Aceasta luptă decise definitiv soarta Banatului și Transilvaniei. Turcia, groaza creștinilor, ajunsă în situație gravă, este necesită să ceară intervenția Angliei și obține pacea dela Carlovitz în 1699. În virtutea acesteia Transilvania cu districtele: Lugojului, Caransebeșului, Almășului cu o parte din Clisura, Lipova, Cianadul vechiu, Canija, Bocșa și Becicherec rămân Austriei iar cealaltă parte din Banat Turciei. Turcii, îmbărbătați de succesele avute la Prut contra Rușilor în 1711, încep a se mișca din nou. Pacea dela Utrecht din 1713, dă Austriei posibilitatea de a se îndrepta din nou contra Turciei. La 5 August 1716 fură din nou bătui Turcii de Eugen de Savoya lângă Petrovaradin. Deși Turcii se pregătiseră de război, cetatea Timișorii a fost din nou restaurată, zidurile și malurile vechi întărite și altele ridicate, nimica nu putea opri oastea imperială în calea triumfală. Cheia Banatului, Timișoara trebuia luată. La 26 August se

afla prințul Eugen cu oastea întreagă sub zidurile cetății. Atacul bine calculat de comandantul genial, a fost executat de armată cu un eroism rar. Turcii au apărat cu mare vitejie cetatea, dar toată opunerea s'a dovedit zădarnică, la 12 Octomvrie se ivește steagul alb pe zidul cetății. Ocuparea Timișorii de sub jugul turcesc, sub care a gemut 164 ani, a cauzat mare bucurie nu numai în Banat ci și în țara întreagă.

1716—1751

Prin cucerirea Timișorii se schimbă fața Banatului. Comanda supremă asupra Timișorii o încredință prințul Eugen generalului conte Claudiu Florimund Mercy, bărbat de neam ales, viteaz și înțelept. Moșul său căzuse în războiul de 30 ani, iar tatăl său la Buda. Mercy era de un caracter puritan rar și notoriu, cu experiență bogată și desinteresat. El se dedică cu trup și suflet mandatului primit și pune mari silințe de a regula stările dezolate din Banat. Spiritul său organizator și creator se resimți în toate. Energia de fier, împreună cu simțul de dreptate îl însoțeau în misiunea lui grea. Coroana virtuților sale era nobleța inimei și a desinteresării până la abnegație. Robia Turcilor de o parte și fiind Banatul de altă parte decenii întregi câmpul ostilităților, produsese cea mai mizeră și vrednică de plâns situație. Regiuni întregi deveniseră nepopulate, iar locuitorii pământului rămași storși până la sânge și lipiți pământului de sărăcie și impilări. Despre cultură, civilizațiune și bunăstare nu putea fi vorba, nefiind sigură nici viața, nici averea. Povestirile auzite din bătrâni produc fiori în om. Mercy trebuia să aranjeze totul, administrație, finanțe, economie, școală și biserică. După plecarea prințului Eugen, se continuă războiul sub Mercy pentru isgonirea totală a Turcilor din Banat. Pe rând capitulează cetățile: Panciova, Cubinul, Palanca-nouă și Mehadia. În anul următor 1717 capitulează și Belgradul după o luptă înverșunată și strălucită învingere a prințului Eugen. Urmează apoi ratificarea păcii dela Passarowitz

la 21 Iulie 1718, conform căreia, Banatul Timișan, Banatul Craiovei (Muntenia până la Olt) și Sârbia până la râul Timoc sunt cedate Austriei. Curtea din Viena consideră Timișana sau Banatul Timișan de provincie cucerită cu arma (*jure armorum*) și o supuse direct consiliului de războiu și camarilei aulice din Viena. O interpretare fatală a stării de drept față de Românii bănățeni, cari mai întâi prin Turci și apoi prin Austrieci, fură frustrați de toate privilegiile avitice și de proprietățile lor. De geaba se fac ulterior reclamațiuni în cauză căci abea după două răscoale, cum vom vedea, se face ceva. Banatul era administrat separat de Ungaria, direct prin curtea din Viena. Provincia aceasta binecuvântată de Dumnezeu cu munți bogați în minerale, sare și metale nobile, cu codrii seculari și păduri imense, cu văi, dealuri și coline admirabile pentru pomi, vii, livezi și pășuni și în fine cu șesuri mănoase de prima calitate pentru cereale era pururea privită cu ochi lacomi de vecini și de puternicii zilei. Centrul administrației se așază în Timișoara. Provincia fu împărțită în 11 districte: Timișoara, Cianad, Ciacova, Becicherec, Panciova, Vârșeț, Palanca-nouă, Lipova, Lugoj—Făget, Caransebeș și Orșova cu Almăjul. În fruntea fiecărui district se puse un administrator, care avea în localitățile mai însemnate subadministratori. În fiecare sat sta în fruntea comunei un chinez și asupra mai multor comune un „obercnez“. De competența administratorilor aparțineau toate cauzele politice, administrative, economice și judecătorești. Pentru executarea ordinelor și dispozițiilor se foloseau husari și haiduci. Câte un prefect administra și 2—3 districte cum vedem la Ion Rațiu de Mehadia după înscricția turnului bisericei vechi din Lugoj dela 1726. Juzii erau oameni simpli din popor și erau scutiți de susținerea miliției și de dare pe durata funcțiunii lor și aveau la casa lor bătul și pranga pentru prinderea și pedepsirea vinovaților. Obercnezii aveau o plată anuală de 120 florini. După alungarea Turcilor s’au aflat în întreg Banatul 663 de sate cu 21.289 numere de case. În districtul Făgetului 108 sate cu

1968 case, Caransebeș 91 sate cu 3915 case, Cianad 29 sate cu 448 case, Becicherec 24 sate cu 574 case, Timișoara 71 sate cu 1448 case, Panciova 36 sate cu 776 case, Ciacova 69 sate cu 3432 case, Lipova 76 sate cu 1131 case, Orșova 39 sate cu 1717 case, Vârșeț 72 sate cu 3503 case și Palanca 55 sate cu 2377 case. Spre munți satele și casele erau mai numeroase iar la câmpie mai rare. Marea majoritate a locuitorilor erau Români și o minoritate de Sârbi, colonizați de Pavel Chinezul și cei așezați pe aci ulterior. Parochii romano-catolice se aflau abia 5 în tot Banatul. Greco-catolici nu existau de fel și Jidovi în număr disparent. Sate maghiare nu erau de loc.

Românii fură desconsiderați cu tot numărul lor mare, la toate ocaziunile. În cetatea Timișorii erau primiți numai Germani romano-catolici. Un ordin înalt din 5 Februarie 1720 dispune ca la conferirea oficiilor, catolicii se fie preferați. Silințele lui Mercy dau curând semne vizibile despre prosperarea provinciei. Cursul apelor se regulează treptat, mocirlele și bălțile numeroase și atât de stricătioase sântății se canalizează succesiv, în locul stepelor pustii apar lanuri roditoare, comunele vechi se măresc și se fac colonizări noi, pentru a spori brațele muncitoare. Coloni fuseseră aduși Germani, Italieni și Spanioli. Mulțime de coloni s'au prăpădit din cauza climei nesănătoase, așa că se făcuse zicala, că Banatul este mormântul Germanilor. Agricultură, viticultura, industria și comerțul luaseră avânt frumos. Pe vierit și pomărit s'a pus mare îngrijire și s'a făcut și începutul cu cultivarea vermilor de mătasă. Pentru asigurarea industriei, Mercy instalează la Timișoara, în suburbiul Fabric, diferite stabilimente de fabrici, dându-le mari favoruri. Amintim fabrica de hârtie, de postav, de mătăsărie și de ulei. Industriași de toate branșele se stabilesc în toate orașele, fiind scutiți 15 ani de dare. Pentru a valorifica produsele brute, începe Mercy a îngriji de regularea apelor. La 1728 începe a regula cursul Begheiului sălbatic și șerpuitor, dela Făget peste Răchita, Belinț, Chizăteu până la Timișoara, prin

facerea unui canal regulat, iar de aci până la Becicherec. În parte era făcut navigabil acest canal și servea pentru transportul lemnului, prin care s'au obținut mari foloase. Capitala a fost prefăcută și restaurată în oraș regulat din oraș oriental murdar ce fusese. Zidirea cetății a început la 25 Aprilie 1723 și a fost terminată la 1765. Prin o dispozițiune din 12 Aprilie 1726 a consiliului de război, nu se mai admit alți coloni în Banat decât catolici. Sub Mercy s'a restaurat și mărit Orșova veche și s'a întărit Orșova nouă, Mehadia, Palanca-nouă, Cubinul și Panciova. În 1733 izbucnește din nou războiul între Austria, Spania și Franța. Mercy care era de 68 de ani a fost numit de comandant al corpului de armată din Italia. La finea anului 1733 spre regretele tuturor părăsește Banatul. El cade în lupta din 29 Iunie 1734 la Parma. În locul lui urmează Francisc Leopold Engelshofen, care continuă opera de regenerare a provinciei în spiritul marelui său antecesor. Lucrări originale însă nu avem de înregistrat. La 1736 urmează la administrația Banatului Hamilton care în vederea unui nou războiu cu Turcii, termină întărirea Orșovei-noi. La intervenția lui se restaurează Băile-Erculane. Trecând Hamilton la alt resort în anul următor, se încredințează contele Wilhelm Reinhard Neipperg, primind ordin din Viena a grăbi fortificarea Timișorii și a altor puncte însemnate din Banat. Împăratul Carol VI încheie alianță ofensivă și defensivă cu Rusia contra Turciei. Prințul Eugen murise la 27 Aprilie 1736 și urmând să se înceapă ostilitățile la Dunăre de comandant e numit Francisc de Lotaringia, soțul moștenitoarei de tron Maria Terezia. Banatul este din nou amenințat de Turci, mulți din coloniști părăsire provincia, în care bântuia și o ciumă cumplită. La 24 Aprilie 1738 Turcii îndreaptă un asalt nocturn asupra Orșovei-noi, neputându-o ocupa, o blochează și pornesc spre Mehadia, dar pe lângă toate eforturile nu pot lua castelul, trec mai departe și se împrăstie în cete mai mici asupra Banatului, prădând pretutindenea, alăturându-se la dânșii o parte din Români nemulțumiți cu stările noi. Românii au atacat mai vartos

coloniștii. Resculații împreună cu Turcii înaintează până la Lugoj, Sebeș, Chizătău, Belinț, Ciacova, Denta și celelalte părți din Banat. La 27 Maiu capitulează Mehadia. În 20 Iunie pornește Francisc de Lotaringia din Timișoara cu armata peste Lugoj și Caransebeș contra Turcilor, lăsând 6 regimente de cavalerie pentru paza provinciei, La Slatina se pierde în desimea codrilor și este scăpat și călăuzit de harambașa Petru Vancea, care, fiind apoi grațiat, a fost numit de comandant al unui corp de plăieși. Războiul cu Turcii decurge favorabil, Mehadia și Orșova au fost eliberate. Marele duce Francisc apucat de friguri pleacă peste Timișoara la Viena, spre a-și căuta de sănătate. Turcii ocupă din nou Mehadia și Orșova. Pentru curmarea ostilităților se încheie pacea dela Belgrad în Septembrie 1739. Pacea umilitoare a surprins întreaga Europa. Partea ocupată din Muntenia până la Olt precum și Belgradul cu partea Sârbiei până la Timoc au fost cedate Turciei. Răscoala Românilor bănățeni după raportul lui Engelshofen, către consiliul de războiu, a fost provocată de sarcinile insuportabile și de abuzurile și asupririle oficianților. Chinezii, adunați la 1741 la Cornea, răspund pentru ce s'au închinat steagului fără cruce: „Steagurile cu sf. cruce trei ani toate bucatele și verdețurile câmpului nostru ni le-au mâncat și grea foamete am răbdat; în păduri coajă de cer am mâncat, iară fiind steag fără cruce (Turcii), adunând satele, le-au împărțit bucate și seimenii cu sâmbriă, care au voit s'au pus“. Românii erau nemulțumiți fiindcă li se luaseră moșiile, nu erau nici proprietari, nici măcar posesori, ci numai arendași și la exarendare se comiteau mari abuzuri. Neipperg disgrățiat a fost aruncat în temniță până la moartea împăratului. Urmează în locul lui baronul Succow, care moare subit la 12 Martie 1740. La 19 Octombrie moare împăratul Carol VI și urmează Maria Terezia. Administrația Banatului se încredințează Baronului Engelshofen, care lucrează cu zel pentru înflorirea provinciei. Amintim aci și noua colonizare a Sârbilor în Banat în 1737 sub Arseniu IV Ioanovici Șacabent, tot în acest răstimp

cade și colonizarea Bulgarilor la Vinga, Bodrog și Seleuș, precum și a celor 7 sate de Crașoveni din părțile Oraviței. Ciurma din anii 1738—1740 a secerat multe vieți în Banat. La 1741 se statoresc 4 oficii montane la Oravița, Sasca, Dognecea și Moldova pentru exploatarea de metale, dându-se particularilor favoruri mari.

1751—1779

Prin ordinul imperial din 29 Septembrie 1751, administrația provinciei se preface în camerală sau civilă provincială. Districtele mai amenințate remaseră și mai departe sub administrația militară, anume: Panciova, Palanca-nouă, Mehadia și o parte a ținutului Caransebeș cu 20 de sate și o parte a ținutului Becicherec dealungul Tisei. Oficiul central remase în Timișoara și consta din un prezident, șase consilieri și din personalul recerut în birou pentru toate ramurile administrației. Cancelaria aulică din Viena exercită autoritatea supremă asupra provinciei. Generalul comandant, baronul Leopold Engelshofen fu numit în mod extraordinar de președinte, după care urmează la 1753 contele Perlas-Rialp, ca primul administrator civil al provinciei, funcționând 16 ani. Oficianții din fruntea districtelor îngrijeau de buna ordine, administrau bunurile camerale, încasau dările și vămile. Pentru afacerile judiciare s'a înființat tribunalul provincial. Afacerile montanistice se administrau prin căpitănatul montanistic din Oravița. Colonii Sârbii din unghiul Tisa-Mureș, organizați militărește, nemulțumiți cu starea lucrurilor, emigrează în Rusia în număr mare de mai multe mii familii, sub căpitaniilor lor Tökölyi-Popovici și Horvath, așezându-se dincolo de Kiev în 2 gubernii. Numai intervenția energetică a Metropolitului Nenadovici a împiedecat emigrarea tuturor Sârbilor. După finirea războiului de 7 ani, Maria Terezia prin patenta din 1763 promovează din nou colonizarea, dându-se mari favoruri colonilor în Banat. Împăratul austriac după vreme considera Banatul de un „petulum austriacum“, asupra căruia era stăpân și pro-

prietar pe baza dreptului armelor, „jure armorum“, beneficia de venitele dominiale și taxele terestre, dispunând după bunul său plac în toate afacerile. Dările și vămile vărsau erarului la an peste un milion. Poporul plătia două categorii de impozite: venitele, obicnuite principelui domnitor și taxele obligate proprietarului de pământ. Cele dintâi se plăteau ca dări și vămi și ca arenze a bunurilor erariale, cele de categoria a doua le prestau locuitorii ca iobagi camerali sub titlul, că și împăratul în calitate de domn de pământ are sarcini de purtat. Războiul de 7 ani a consumat sume mari și Maria Terezia ajungând în jenă financiară, amănetează Banatul pe zece ani băncei opidane vieneze pentru suma anticipată de zece milioane. La 1 August 1759 trece Banatul cu venitele sale în administrarea delegațiunii banco-ministeriale. Sub contele Perlas înregistrăm regularea definitivă a canalului Bega. Prin inginerul Fremaut se ridică în 1759—1760 stavila la Coștei și Topolovăț, pentruca orașul Timișoara să aibe întotdeauna apă suficientă și canalul să fie navigabil. Mocirla și balta mare dela Alibunar atât de nesănătoasă a fost secată la 1768. Zidirea bisericei monumentale ort. rom. din Lugoj s'a început la 1759 și s'a terminat la 1766. Ciurma din 1762 pieri abea în 1763, umpluse de groază populațiunea, încât toate solemnitățile și petrecerile publice se interziseră. Prin două patente din 1764 și 1766 se dispune ridicarea de școli în toate comunele, instituindu-se învățători. Administrația sub Perlas a fost pentru Români nefavorabilă și apăsătoare, fiind denunțați de hoji, rebeli și trădători. Președintele om iubitor de argint, ca să acopere fărădelegile sale și ale subalternilor, denunță pe Români. La anul 1767 s'a înaintat împărătesei un memoriu scris de mai mulți fruntași bănățeni. Memoriul atinse neplăcut împărăteasa, care trimite pe fiul ei Iosif în Banat, să cerceteze cauza. La 1768 cercetează împăratul Iosif Banatul, interesându-se și de soarta Românilor, intervenind în favoarea lor. În raportul oficios se zice: Români sunt tratați rău, adesea sunt siliți să-și părăsească casele, a ceda altora moșiile

lor și a trece altundeva, pentru aceea mai vârtos emigrează. În urma raportului făcut de împăratul Iosif către Maria Terezia, contele Perlas fu chemat la Viena pentru a justifica administrația miserabilă. „Sistemul turcesc — zice Iosif — de administrație se continuă și acum în Banat. După cincizeci de ani de când aparține provincia la imperiu, nimănui nu i-a căzut în gând, să măsoare corect provincia, să înregistreze teritoriile cunoscute și pustii, precum și pădurile. Ba ce este mai mult, până acum nici un recensământ real al populației nu există. Oficiantii nu-și cunosc mărimea cercurilor și numărul populației supuse lor, comunele nu sunt sigure de extensiunea hotarelor. În toată provincia nu există nici o comună, nici un om cu proprietate; ba ce este mai mult, nici asigurarea liniștitoare nu o are, că pământul, care-l lucrează cu multă trudă, cel puțin un număr anumit de ani sau pe viață îl poate folosi. Aceasta împiedecă orice industrie și cultură. Tot natul se consideră de un arendaș incert și se silește a exploata cât mai folositor pământul. Cât de dureros și revoltător este, că nimenea nu consideră de patria sa o țerișoară atât de frumoasă și de fructiferă, cum e Banatul, nimenea nu consideră satul în care s'a așezat, de locuință stabilă. Oamenii îmi par, ca și când ar fi sosit acum aici și locuiesc așa zicând temporal. De-altcum sunt aranjați astfel, că în tot momentul să poată pleca cu casnici și vitele lor fără mare pagubă și părere de rău“. Mai adaugă, că dările se impun fără nici o bază după voia și plăcerea organelor, așa că unii plătesc horend de mult, iar alții de tot puțin. Tot așa se administrează bunurile camerale și justiția întru nimic nu e mai bună decât administrația. În funcțiuni se aplică „bucătari, lachei și ofițeri, dimiși din armată“. La fine opinează, să se institue de președinte un om probat și de încredere. Provincia să fie măsurată, raportul banco-delegațiunii să fie regulat, colonizarea să fie așezată pe alte principii mai sănătoase, contribuțiile publice să se facă pe o bază mai justă și în fine personalul neglijent, incult și corupt să fie scos din corpur

oficianților. Mai departe propune să se vândă pământurile la particulari în parcele mai mici, fără osebire de stare, națiune și religione. Cumpărătorii să fie scutiți 6 ani de dare, iar după aceea să plătească o contribuție moderată. Acest memoriu a înduplecat pe Maria Terezia să ia măsuri radicale în Banat. În locul contelui Perlas demisionat la 1768, a fost numit de președinte contele Clary de Altringen. Mulțimea mare de oficanți au fost înlocuiți cu alții. Comunicațiile s'au îndreptat prin regularea drumurilor și siguranța publică s'a îmbunătățit prin întărirea și sporirea patrulilor. S'a ordonat împărțirea pământului arător și măsurarea hotarelor în comune și districte. Agricultură s'a îmbunătățit și prin regularea pășunilor a sporit și cultura vitelor. Asemenea și mineitul ia avânt frumos. Împăratul Iosif II călătorește din nou la 1770 în Banat spre a se convinge singur despre cele ordonate și despre lucrările făcute, iar la 1773 vine a treia oară în Banat. Presimțindu-se furtuna nouă din partea Turcilor, la propunerea lui se organizează militia confiniară. Sub contele Clary se începe planul de organizare al provinciei și de regulare a referințelor urbariale. În acest restimp cade și imigrarea multor familii din Muntenia și Moldova în Banat. Guvernul nu s'a prea bucurat de aceasta, la urmă totuși li s'au dat locuință în districtele: Lugoj, Caransebeș, Mehadia și Oravița. Între anii 1768—1771 s'au colonizat 4878 de familii cu 16.889 suflete, iar în răstimp de zece ani peste 100 de sate cu 50.000 de suflete, din care pentru Români numai câteva sate. La 1774 se institue de președinte cavalerul Iosif Brigido, bărbat erudit, zelos și plin de bunăvoință. La propunerea acestuia se reorganizează administrația, împărțindu-se Banatul în 4 districte. În fruntea fiecăruia stă un căpitan cu personalul necesar. La anul 1777 a fost chemat președintele Iosif Brigido la guvernul din Galiciia și în locul său rămâne fratele său Pompeiu. Dar referințele interne și externe silesc pe Maria Terezia se schimbe sistemul de administrație în Banat. Prin ordinul din 8 Martie 1778 se dispune împărțirea provinciei în comi-

tate afară de confiniul militar. La anul 1779 se încorporează Banatul la Ungaria după repețitele solicitări ale dietelor ungare din 1723 art. XX, 1729 art. VII, 1741 art. XVIII și 1751 art. XXIV. Intre anii 1764—1768 s'a segregat confiniul militar, creându-se trei regimente confiniare la 1770 anume: român, sârb (iliric) și german.

1780—1849

Românii bănățeni fură 164 de ani iobagii Turcilor, iar 63 de ani ai Austrieilor. Nici viața municipală de la 1768—1840 nu le schimbă mult soarta. Prin dreptul armelor, frustrați mai întâiu de Turci de privilegiile lor avitice, date de regii după vreme ai Ungariei și confirmate și de principii transilvani, mai apoi prin Austriei, cari tot pe baza iure armorum n'au recunoscut nimic dinainte de domnia Turcilor, lipsiți de nobilimea lor numeroasă și de moșiile lor, ajunseră în starea de sclăvie rușinoasă. Mulți dintre urmașii purtătorilor de nume ilustre în istoria Ungariei, ajunseră iobagi simpli și la urmașii lor astăzi, țărani de rând, după fețele și manierele lor se poate citi originea distinsă. Sute de familii nobile și sute de moșii s'au pierdut astfel. Numai numirile topografice, unde le-au fost moșiile și numele familiare le-au mai rămas. Ar fi fost drept, ca deodată cu încorporarea lor la Ungaria să li se fi restituit și privilegiile avitice, date de regii ungari pentru serviciile mari, aduse patriei și confirmate de principii transilvani. Ca robia să fie desăvârșită, li s'au luat și ierarhia lor. După atâtea umiliri și dezastre suferite, este o enigmă, cum s'au putut conserva Bănățenii în masse compacte, deținând și azi toate castrele și localitățile romane din Dacia ripensis de odinioară. Fără nobilime română, acțiunea politică în municipii era nulă. Câteva familii macedo-române prin achiziționarea de bunuri nobilitare puțin pot face. Familia Mocioni alias Popoviciu și-a câștigat în curând mari merite. Sub administrația militară și civilă de 63 de ani, pe lângă toate necazurile, din pustiul întins și nemărginit și din locul părăginit

și mlăștinos, ori în parte sălbăticit, cu întrarea ordinei și a liniștei, câmpul mănos al Banatului înzestrat cu sol bogat și fertil, s'a prefăcut în pământ roditor și a devenit în parte grâнарul monarhiei. Bună starea și cultura prinse rădăcini. Teritoriul încorporat la Ungaria, afară de confiniul militar, se împarte în 3 comitate, Caraș, Timiș și Torontal. De comiți supremi au fost numiți în Caraș contele Iosif Haller, în Timiș contele Cristof Nitzky, iar în Torontal contele Francisc de Györy. În privința politică Românilor erau total desființați. Murind Maria Terezia, la 29 Noemvrie 1780 urmează genialul Iosif II, care a făcut și pe seama Românilor înlesniri, făcându-le soarta mai suportabilă. La 9 Februarie 1788 se declară războiul Turciei, care decurge nenorocos dela început. Împăratul Iosif II după lupte nereușite, se retrage spre Caransebeș, așezându-se în castru întărit. Turcii ocupă Panciova, Cubinul, Palanca-nouă și Biserica-Albă. Imperialii părăsesc Caransebeșul, când Turcii se apropiu de Timișoara, pustiind cu fer și foc pretutindenea. Marele vizir dărâamă Caransebeșul și prin un atac nocturn reușit produce panică în șirurile imperialilor, cari se nimiceau între ei, lăsând pradă bogată în mâinile Turcilor: arme, muniții și bani. În învălmășala mare împăratul rătăcise și abia fu găsit și scăpat de nefericire. Turcii însă probabil de frica Rușilor se retrag, părăsind localitățile ocupate și la 5 August 1789 fură cu totul scoși din Banat. Generalul Laudon, care luase comanda oștirilor ocupă și Belgradul în Octomvrie 1789. Murind împăratul Iosif II, la 20 Februarie 1790 urmează fratele său Leopold II. Caracteristice rămân cuvintele lui Iosif II despre Români: „Națiunea valahică se tratează tot într'un mod sclavic, de unde urmările sunt puțina ei cultivare..... e și adevăr, că pentru a face loc altora dintre coloni, Românilor li s'au luat pământurile cele mai bune, satele lor s'au strămutat și astfel li s'au făcut mai multe apă-sări, când ei sunt totuși cei mai vechi locuitori ai țării“. Prin intervenția lui s'a făcut totuși ceva și pentru Români. La 4 August 1791 se încheie la Șistov pacea cu Turcii pe baza posesiunilor anterioare. Împăratul Leopold moare

curând la 28 Februarie 1792, urmând fiul său Francisc I. În ultimul război cu Turcii Banatul a suferit iarăși mult. Ținuturi și sate întregi au fost devastate și mulțime de oameni au fost duși în robie. În amintirea poporului bănățean este neștersă cruzimea și barbaria Turcilor, mulțime de coloni au fugit din partea sudică a Banatului, din cari mulți nu s'au mai întors, iar cei veniți n'au aflat decât ruine. S'a pornit o nouă campanie de colonizare. Urmează șirul lung al războaielor cu Napoleon, cu multele nefericiri. Prin războaiele îndelungate, forțele imperiului se sleiră și se ajunse la faliment. Prin decret imperial la 15 Martie 1811 se depreciază valoarea bancnotelor la 20 la sută. Acest faliment a produs mari nenorociri în monarhie și a înrăurit hotărîtor toate afacerile de stat. La 1812 se înființează pedagogia din Arad, înstituindu-se de profesori merituoșii bărbați: Iosif Iorgoviciu, Constantin Loga, Ioan Mihuțiu și Dimitrie Chichindeal, toți bănățeni. Luptele sângeroase de la Lipsca în 18 Octomvrie 1813 și de la Waterloo în 18 Iunie 1815, aduseră mari prefaceri și pacea Europei. În anul 1817 călătorind împăratul Francisc I prin Banat petrece la 8 Octomvrie în Vârșeț și-l proclamă de oraș liber regesc. După înfrângerea lui Napoleon un spirit reacționar plana asupra Europei întregi și fereca în lanțuri popoarele. În consecință se produce un partid opoziționist, dirijat de idei liberale și democratice. În Ungaria mișcările politice și sociale devin mai agitate. Sistemul de guvernament devine tot mai nepotrivit cu spiritul, care se înstăpânea asupra masselor. Libertatea presei și a cuvântului era de tot limitată. Pas de pas se fac încercări de emancipare și răsunetul acestora se aude în dieta țării. Incercările de a sufoca în germene acest curent, produc efectul contrar. În dieta din 1839 — 1840 ținută la Pozsony se recunoaște dreptul de proprietate și pe seama țăranilor. După moartea împăratului Francisc I urmează la 2 Martie 1835 fiul său Ferdinand V, de la fire blând și milos, dar nu era stăpân pe situația monarhiei, care ajunge tot mai critică. Banatul încorporat Ungariei, merge cu curentul zilei. Conducătorii

renumiți ai Bănățenilor Damaschin Bojinca, Eutimie Murgu și apoi Vichentie Babeș și George Ioanovici cu mulți alții merg și ei cu curentul liberal-democratic. Ferberea era mare în Europa întreagă. Viforosul an 1848 bate la ușă. Evenimentele din 13 Martie la Viena și din 15 Martie la Pesta, agitând spiritele pretutindenea, împing Ungaria la război civil. Situația era gravă și nesigură, oamenii lipsiți de orientare nu știau singuri, cum să o nimerească mai bine. În cele mai multe cazuri hotăra inspirația momentului. Românii bănățeni erau împărțiți în două. Cei din confiniul militar, pururea credincioși împăratului, rămân și de astădată și luptă de la 16—60 ani pe toate câmpurile de luptă contra tuturor dușmanilor. Bănățenii din cealaltă parte a provinciei, răpiți de frumoasele idealuri ale curentului, reprezentat prin Kossuth și pentru a se despărți bisericește de Sârbi, urmează în partea mare curentul liberal-democratic. Pentru aceasta politică militau și cei mai de frunte dintre emigranții din România: Cesar Boliac și Nicolae Bălcescu. La 9 Maiu 1848 mai mulți fruntași din părțile ungurene și bănățene decid ținerea unui adunări naționale în 13 Iunie din acel an. Fruntașul Eutimie Murgu, care fusese denunțat și închis pentru că „ideile sale pline de fantezie se concentrau întru a emancipa naționalitatea Românilor, cari fac cea mai mare parte a ținutului acestuia și întru a întemeia un stat românesc” — după acuza comitatului Caraș — convocase pe 15 Iunie 1848 adunarea națională la Lugoj. Adunarea s'a ținut pe câmpia de sub dealul viilor, numită apoi „câmpul libertății”. Au participat cam la 20.000 de oameni, cum ni s'au spus de unii cari erau prezenți. Președinte fu aclamat Eutimie Murgu, iar notar Aloisiu Vlad. A fost prima manifestare politică a Românilor bănățeni după sute de ani de anihilare politică și de iobăgie turcească și austriacă. În această adunare se decretează autonomia Banatului, alegându-se Eutimiu Murgu de căpitan suprem al Banatului; mai departe se decretează despărțirea ierarhică de Sârbi, alegându-se de vicar episcopesc pentru dieceza Timișorii protopopul Dimitrie Stoichescu, alias Petrovici

și pentru dieceza Vârșetului sau Caransebeșului profesorul Ignatie Vuia, cari și fură confirmați de guvern. În fine se decide înarmarea poporului și introducerea limbii române în toate dicasteriile Banatului și se pune jurământ pentru frățietate, patrie și pentru naționalitatea română.

Numai ștergerea iobăgiei în dieta dela Pozsony în 1847—1848 și acordarea drepturilor politice și pe seama poporului la alegerile pentru comună, comitat și dieta țării au făcut posibilă acțiunea Românilor bănățeni. În Caraș fuseseră aleși la 1848 în toate 6 cercurile deputați români în dieta țării. Aceasta stare nu ținu mult. Dieta fu disolvată în Octomvrie 1848. Impăratul Ferdinand V, abdicând la 2 Decemvrie 1848, urmează Francisc Iosif I. Războiul civil curgea cu înverșunare și întreaga țară era sfâșiată în lupte și partide. Dieta din Dobrițin, în 14 Aprilie 1849 detronează dinastia Habsburgilor. Timișoara era asediată de insurgenți dela 26 Aprilie până la 10 August 1849. Români solicită prin delegații Petru Mocioni și Petru Cermenea și agentul de curte Dobran revindecarea drepturilor lor la 26 Iunie 1849 fără rezultat, intervenindu-se din nou la 18 Iulie 1849. Maghiarii, strâmtorați rău de Austrieci și de Ruși, fac acum Românilor mari concesiuni și promisiuni dar era prea târziu. Catastrofa nu se mai putea evita. La 13 August depun Maghiarii armele în mâinile Rușilor și asupra Ungariei se decretă regimul absolutistic. Banatul fu rupt din nou de la Ungaria. Patenta imperială din 18 Noemvrie 1849 dispune ca o parte mai mică din Banat să fie anexată la Voivodina sârbească, iar restul să fie administrat sub numirea de Banatul-Timișan. Bănățenii nu erau deloc mulțumiți cu aceasta, au redactat o petițiune provăzută cu 600 semnături, dându-o unei delegațiuni să o înainteze urgent. În 26 Noemvrie 1849 pornește delegația din Lugoj. Membrii delegației erau: Nicolae Capra, mare proprietar, Constantin Udria primar, Alexandru Atanasievici procuror și Iova Popovici comerciant, au bătut însă, ca totdeauna toaca la urechea surdului. În fond nu s'a schimbat nimic. În schimb vorbe

frumoase și dulci cu carul lung. Administrația absolutistică în formă s'a modificat de 2 ori până la 1853 luna Maiu, când se preciză a treia oară în forma care a stat până la Octomvrie 1860.

Provincia consta acum din Banatul Timișan cu teritoriul banatic al comitatelor Caraș, Timiș și Torontal și Voivodina Sârbească cu Bacica și districtele Ruma și Illok din comitatul Sirmiu.

1850—1914

Pe durata absolutismului se sistează cercurile pretoriale comitatense și se înlocuiesc după sistemul austriac cu căpitănatate districtuale. Capitala provinciei rămâne Timișoara. Afacerile administrative erau direct supuse ministerului de interne din Viena. Afacerile judiciare, deliberate la județele cercuale și la tribunalele provinciale, erau sub ordinele ministerului de justiție din Viena. Pentru regularea proprietății s'au introdus cărțile funduare și pentru prețuirea proprietăților foile cadastrale. În fruntea guvernului provincial sta un guvernor militar, mai mulți consilieri, secretari și concipiști cu personalul necesar de birou, Provincia era împărțită în 5 districte: Lugoj, Timișoara, Becicherec, Neoplanta și Zombor. Districtele erau împărțite în cercuri. Trebuie recunoscut, că regimul absolutistic a introdus ordine în provincie, administrația și justiția au fost mai drepte și mai nepărtinitoare față de Români și e lucru constatat, că țărâ-nimea română a prosperat mult în acest răstimp scurt și a pomenit de multe ori starea aceea mai favorabilă pentru ei, comparată cu cea de mai apoi. Viața politică n'a fost prielnică, sufocându-se în germene orice mișcare. Dar instrucția poporului s'a îmbunătățit mult, luându-se dispoziții severe pentru promovarea învățământului. Referințele externe și interne silesce pe monarh, a ordona la 27 Decemvrie 1860 incorporarea Banatului și a Voivodinei sârbești la Ungaria și aceasta pentru ultima dată. Conducătorul Bănățenilor, Andreiu Mocioni presimțind pericolul voise, să înainteze un memorandum în ședința

senatului imperial din 24 Septembrie 1860, privitor la autonomia Banatului, dar n'a putut. Memorandul totuși a ajuns în mâinile împăratului. În acest memorandum se militează pentru autonomia Banatului în mod temeinic din punct de vedere istoric, național și administrativ. Andreiu Mocioni a convocat o conferință la Timișoara care s'a ținut la 18 și 19 Noiembrie 1860, participând fruntașii Bănățenilor. Adunarea după îndelungate dezbateri a decis autonomia Banatului și a Voivodinei cu subordonarea tuturor Românilor din Banat sub numirea de „căpitanat român“, cu un șef român în frunte, numit „căpitan român“, ales de poporul român și confirmat de împărat, introducându-se obligator limba română la toate dicasteriile din Banat. La 18 Decembrie 1860, aștern Români bănățeni la tron o nouă rugare cu mii de subscrieri, pentru ameliorarea sorții lor. În petiție cer autonomia Banatului cu dietă provincială în Timișoara. Afacerile monarhiei în anii 1860—1865 plutiau însă ca o navă, împinsă de valurile unei mări furtunoase. Banatul fu încorporat la Ungaria, contra voinței și protestării Românilor. Situația generală o ilustrează în mod real Andreiu Mocioni în Februarie 1861: „În secolii trecuți, inimicii ne disputară toate drepturile naționale și politice și nu ne lăsară alt drept, decât să plătim porția și să sângerăm pentru patrie și pentru interesele altora, cari singuri traseră foloase, iar pe noi Români, pentru sacrificarea noastră, ne remunerară cu un jug politic“. După ce arată că libertatea și egalitatea noastră — despre frățietate nici vorbă — în realitate e o iluzie, constată că toți luptă contra noastră și zice: „astăzi ni se cetește din nou sentința de moarte politică și se decretează extirparea vieții noastre naționale“. Adaugă, că „națiunea română este ucisă politicește... e victima unei politici, e aruncată ca un porumb în gura șerpelui... se zice că diplomații n'ar avea nici o inimă în politică. Noi putem zice că nu ar avea nici suflet, nici Dumnezeu, că nu ar fi oameni, când ar sacrifica un popor credincios“. De observat este că Români din Caraș la alegerile dietale din 1861 au eșit învingători în toate

circumscripțiile ca și la 1848. Românii din Banat protestează energic la 15 Maiu 1861 la împărat contra intențiunii Sârbilor de a încorpora la Voivodina lor 167.000 de români din Timiș și Torontal. Acest protest energic a avut succes. La 25 Iunie 1863 o mulțime de intelectuali și economi mici și mari din Banat dau o plângere la împărat în care arată cu dovezi numeroase nedreptățile ce li s'au făcut cu încorporarea la Ungaria și că toate drepturile cuprinse și garantate în diploma din 20 Octomvrie 1860, sunt călcate în picioare și că condițiile imperative din rescriptul reîncorporării din 27 Decemvrie 1860 de fel nu sunt observate. În comitatul Torontal cu 70.000 de Români limba lor e total desconsiderată. În Timiș sunt 175.000 de Români din 300.000, afară de vre-o zece comune, limba lor a majorității, e complet desconsiderată. În Caraș cu 232.000 locuitori, mai toți Români, zilnic se calcă în picioare drepturile lor. Urmează apoi datele concrete pentru dovedirea doleanțelor lor și termină cu rugarea de a fi luate în seamă gravaminele înșirate. Suplica, provăzută cu semnatura uzitată, a fost predată cancelarului unguresc spre a o lua în desbatere. Puțină ispravă a fost. Pentru dieta ungară din Pesta convocată pe 10 Decemvrie 1865 făcându-se alegerile, Românii din Banat și Ungaria au obținut 24 de mandate, iar cei din Transilvania 14, în total 38. Era un număr nu echitabil, dar destul de considerabil, susținând deputații în parlament o luptă frumoasă în favoarea Românilor. Treptat însă au fost scoși, până ce au fost siliți a decreta pasivitatea generală. Monarhul zdrobit prin înfrângerea suferită cu războiul pierdut la 1866 de frica unui nou război civil, cedează pe toată linia și împlinește deziideratele Maghiarilor, cari apoi prin încoronarea din 8 Iunie 1867, ajung stăpâni absoluți în Ungaria și dispuneau chiar asupra monarhiei întregi. Românii erau total sacrificați, prin dualism triumfă acel curent intransigent, intolerant și ultrașovinist, care a dat de mal apoi Monarhia și Ungaria. Scrisoarea lui Alexandru Mocioni către mai mulți fruntași din 1869, clarifică deplin situa-

ția politică a Românilor. Acest celebru reprezentant al Bănățenilor, devine apoi și conducătorul lor politic lungă vreme. Antoniu Mocioni, fostul președinte al clubului parlamentar român, convoacă pe 26 Ianuarie 1869 o conferință la Timișoara, la care participă toți intelectualii români din Banat, în frunte cu 6 membrii ai distinsei familii Mocioni, numeroși fruntași români din părțile ungurene și delegația comitetului național sârbesc din Neoplanta, cu șeful lor politic Svetozar Miletici. Conferința votează încredere membrilor familiei Mocioni pentru luptele purtate în folosul cauzei naționale, mulțumește deputaților naționali pentru ținuta lor bărbătească în dieta țării, se decretează partidul național independent, în solidaritate cu națiunile patriei de interese identice, se menține proiectul de lege al deputaților români și sârbi din dieta trecută, în cauza naționalităților se susține autonomia Transilvaniei, se decide combaterea dualismului cu toate mijloacele legale, se sprijinește autonomia Croației și se adoptează principiile liberalismului și democrației în toate sferele organismului de stat, pe lângă apărarea autonomiei municipiilor. Conferința decide a participa la alegerile dietale și în acest scop se alege un comitet central, în frunte cu Alexandru Mocioni ca președinte. La desbateri pe lângă mulți Români au luat parte și Svetozar Miletici, declarându-se Sârbii solidari cu Românii cu atât mai mult, fiindcă conferința Sârbilor ținută câteva zile mai înainte la Becicherecul-mare, hotărâse a se proceda solidar întru toate cu Românii. În sesiunea parlamentară 1869 — 1872 deputații români nu mai erau în numărul din trecut, cu toate acestea au desvoltat o activitate mare, în dieta țării. Confiniul militar s'a desființat în 1873 creându-se comitatul Severin, încorporat apoi la Caraș. Ca răsplată pentru enormele jertfe aduse patriei și coroanei, li s'au dat moșiile întinse de aproape $\frac{1}{4}$ milion jughere, administrate de comunitatea de avere. Luptele politice devin tot mai grele și dezastruoase. Sistemul politic dominant scoate pe Români succesiv din viața publică a statului pe toate terenele și chiar din parla-

mentul țării, reducându-i politicește la rolul trist de paria. Manifestările politice ale Românilor bănățeni, sub șefii lor instruiți și cinstiți, la început avântate și cu succes scad mereu și se reduc în fine la pasivitate politică. În conferința națională dela Sibiiu, ținută la 12—14 Maiu 1881 se stipulează programul politic al tuturor Românilor din Banat, Ungaria și Transilvania. Românii bănățeni deci în toate chestiunile politice urmează programul votat în aceasta conferință. La alegerile dietale pentru sesiunea 1881—1884, în urma presiunii aparatului administrativ, toți candidații partidului național român din Banat și Ungaria au rămas în minoritate, afară de generalul Doda, ales cu aclamațiune în cercul Caransebeșului. Alexandru Mocioni nu primește candidatura în cercul Lugojului și într'o scrisoare motivată infierează crud situația politică zicând: „Rădăcinele răului rod mai afund. Ele se pot găsi numai în însăși idea fundamentală a întregului sistem politic, care domnește azi în Ungaria. Iar idea aceasta fundamentală culminează întraceea de a face dintr'un stat mic și poliglot un stat mare și național... puterea legislativă, executivă și administrativă, s'a pus în serviciul acestei domnii exclusive a minorității... Opul nulificării este perfect și cu profundă părere de rău trebuie să constatăm, că de-astădată naționalităților, parte deja prin lege, parte prin aplicarea ei, li s'a făcut imposibilă participarea la viața constituțională și la lupta parlamentară onorabilă... suprataxarea puterilor proprii, aspirațiuni eghemoniste, visuri de putere mare sunt în tot cazul câteva trăsături naționale caracteristice, dar ele totuși nu sunt pe deplin suficiente pentru a explica psihologicește aceasta politică de va banque care riscă tot, pentru a câștiga tot... Poate să ne doară, dar recunoaștem, că pentru astă dată condițiunile unei serioase transacțiuni politice lipsesc în mod absolut“. Am citat anume pasagiile acestea, căci evenimentele adevăresc pe deplin cuvintele acestea profetice. Situația nu s'a schimbat nici în sesiunea parlamentară ce-a urmat 1884—1887. În sesiunea următoare Românii se văd

necesitați a nu participa și unicul reprezentant al lor în parlamentul țării, generalul Traian Doda, în scrisoare motivată și-a justificat atitudinea sa bărbătească și plină de demnitate națională. Mandatul a fost anulat. În locul lui a fost ales de deputat Mihai Popovici, care de asemenea neprezentându-se la dietă și motivându-și asemenea atitudinea sa în scrisoare și mandatul acestuia a fost nimicit. Generalul Doda a fost înproceșuat și judecat la 2 ani temniță și amendă grea și apoi grațiat de monarh. În urma morbului grav contractat prin agitațiuni și diferite persecuții, generalul Doda nu s'a mai putut reculege și moare în vara anului 1895, deplâns de Românimea întreagă, îndeosebi de grăniceri, al căror idol era. După procesul memorandumului în care fuseseră judecați fruntașii neamului românesc, ulterior grațiați după întemnițare de peste un an, urmă și disolvarea partidului național român și urmărirea acelora, cari nu s'ar conforma ordinului de disolvare. Conferințele naționale cari s'au ținut la anii: 1881, 1884, 1887, 1890, 1892 și 1893 în viitor nu se mai pot întruni. Urmează o perioadă de stagnare politică în general și în special și în Banat. Nici comitetul național nu mai poate funcționa deocamdată și numai în conveniri intime s'a făcut ce s'a putut. Conferința națională convocată pe 24 Octombrie 1896 n'a fost admisă și la alegerile parlamentare pentru sesiunea 1896—1901 Românii rămân toți în pasivitate. Românii erau agitați pretutindenea și ca isvorul ce despică stânca spre a eși la lumina soarelui, sau ca ghinda care crapă munții spre a face loc rădăcinilor, astfel îndeosebi generația tânără caută căi noi de a scoate partidul național din situația precară în care ajunsese. Astfel se alege calea activității parlamentare. Nimeni nu putea opri candidații de a veni în atingere cu alegătorii lor și a ține cuvântări și adunări electorale. Fruntașul Dr. J. Miha ridică chestiunea modificării programului național, iar tinărul Dr. A. Vlad ia steagul activității și curând pasivitatea parlamentară fu abandonată, la început timid, apoi cu toată tăria pe linia întreagă. Dr. A. Vlad fu ales deputat la Dobra în 6 lu-

nie 1903. La 10 Ianuarie 1905 se ține conferința electorală pentru sesiunea parlamentară 1905—1906, care declară întrarea în activitate pe linia întreagă. Banatul rămase în pasivitate aproape întreg și de astă dată urmând sfatul lui Alexandru Mocioni, venerat de întreaga suflare românească din Banat. Un deputat se alege și aci la Sasca. În total erau opt deputați naționali-români. Frământările interne agitau toate spiritele și astfel tresar și Românii bănățeni. La 5 Noemvrie 1905 se tine o întrunire națională în Lugoj, convocată și condusă de protopopul Dr. Gheorghe Popoviciu, la care au participat peste zece mii de Români bănățeni în frunte cu toți intelectualii lor. Deputații naționali toți opt au fost prezenți și au ținut cu toții cuvântări. Hotărârile luate sunt în conformitate cu programul național și cu hotărârile conferințelor naționale, accentuându-se solidaritatea națională s'a decis activitatea politică pe întreaga linie și în Banat. Pentru sesiunea parlamentară 1906—1910, Românii bănățeni au reușit în Caraș-Severin în cinci cercuri, în celelalte au ramas în minoritate. Deputații naționalităților, constituindu-se în clubul parlamentar al naționalităților, în număr de 25 erau incomozi pentru guvernul maghiar, validitându-se cu toată ocazia în senzul principiilor naționale. La alegerile sesiunii următoare fură desființați și scoși din parlamentul țării. Români remaseră numai cinci și din Banat nici unul. Banul, forța brahială, teroarea și ademenirile de tot felul își avură efectul și de astă dată. În situația aceasta ne găsește războiul mondial din 1914.

O chestiune controversată rămâne numărul populației din Banat. Populațiunea Banatului ar fi constat aproximativ la 1774 din 250.000 Români, 78.780 Sârbi, 8.683 Bulgari, 5.272 țigani, 43.201 coloni germani și francezi și 353 evrei. La anul 1862 populațiunea Banatului a constat din Români peste 675.000, Sârbi peste 200.000, Germani peste 250.000, Ovrei la 10.000. Intre Germani sunt numerați și urmașii coloniilor franceze din Lotaringia din comunele: St.-Hubert, Charleville, Solteur, Trübswetter, Ostern, Holzfeld, Kis-Jecsa, Al-

brechtsflur, Marienfeld, Heufeld, Wiesenheid și Traunau. Încă înainte cu jumătate veac, bătrânii vorbeau franțuzește, urmașii fură germanizați, deși firea și exteriorul le demonstrează originea latină. Statistica oficiului regnicolar, făcută ulterior nu este hotărâtoare, fiind condusă de principii false. Statistica bisericilor nu este completă, fiind multe comune române încă tot sub ierahia Sârbilor și altcum Românii împrăștiați pe teritoriul Banatului întreg și pe locuri unde n'aveau parohii. La tot cazul Românii bănățeni sunt peste 800.000 din circa 1½ milion de locuitori.

Încheiere.

În temeiul celor expuse și dovezile produse se constată faptele următoare:

1. Urmașii colonilor lui Traian din Banat (Dacia ripensis) sau Timișana, înfruntând toate vitregiile veacurilor trecute locuiesc în masse compacte și dețin toate castelele și localitățile romane de aci, părăsite de aquilele legiunilor romane. Conștiința lor trează n'a șters o clipă în sufletul lor originea latină. Au stat zid puternic contra tuturor năvălirilor barbare, stau și azi ca santinelă a gintei latine pe aceste plaiuri.

2. Prin Banat au intrat Românii prima dată în Dacia. După războiul prim cu Dacii, Traian încorporează aproape jumătate din Banat la imperiul roman. Aci s'au făcut primele colonizări de Romani. Obiceiurile romane sunt păstrate mai curat, ca și în alte ținuturi ale Daciei. Limba încă are unele particularități romane, păstrate exclusiv în Banat. Prin Banat duceau două drumuri romane bine îngrijite în adâncurile Daciei.

3. După retragerea legiunilor romane peste Dunăre, massa mare a colonilor romani a rămas aci și pe durata năvălirilor barbare. La curtea lui Atila din sud-vestul Banatului, era folosită limba română, după însemnările solului grec Priscus, care singur a auzit un bufon făcând glume în limba hunică, gothică și auzonă și a vorbit la prânzul lui Atila cu un vecin al

său care grăia în limba Auzonilor (Italilor) și pe care l-a înțeles deplin. Mai târziu găsim pe Români în uniune cu Bulgarii, stăpânind toate castrulele și cetățile romane din Banat. La venirea Maghiarilor, Românii bănățeni sub ducele lor Glad, luptă pentru independența lor, care se menține până la regele Stefan cel Sfânt, când Optum urmașul lui Glad, este învins și cade în luptă. Banatul, deși încorporat la Ungaria, își păstrează organizația deosebită sub regii Arpadieni. Mai târziu Românii bănățeni obțin privilegiile și mai mari și ajung sub lăncu Voda (Ion Uneade), regele Mathia și Pavel Chinezu la cea mai mare importanță, luptând cu vitejie mare, nu numai pentru patria și coroana ungară, ci și pentru creștinătatea întreagă, pentru cultura și civilizațiunea apuseană, contra feroșilor Turci, până ce cad zdrobiți sub robia turcească de 164 de ani. O parte din ei din ținuturile muntoase, se anexează mai bine de o sută de ani principatului ardelean, recunoscându-li-se privilegiile avitice, până ce prin trădare ajung și aceștia sub robia Turcilor. Imperiul Turcilor fiind nimicit în aceste părți, Românii bănățeni ajung sub regimul militar apoi cameral de 63 ani al Austrieilor și apoi se încorporează la Ungaria pe un timp de 70 de ani. Urmează apoi desfacerea Banatului de Ungaria pe durată scurtă de zece ani, când apoi se încorporează din nou la Ungaria.

4. Locuitorii băstinași ai Banatului sunt Românii. După alungarea Turcilor în Banat erau numai cinci parohii catolice. Sârbii s'au colonizat în cete mai mici, prin Pavel Chinezu prima dată în Banat. Numărul lor a sporit prin două imigrări ulterioare, din cari apoi o parte a trecut în Rusia. Germanii au fost favorizați în măsură mai mare de curtea din Viena, pentru că aparțineau rasei germane și pentru credința lor catolică. În folosul lor s'au pus toate în mișcare și nu este mirare, că au ajuns la număr așa mare și la buna stare de azi. Sub regimul maghiar s'a făcut acelaș lucru pentru colonii Maghiari, sporindu-se și aceștia în număr considerabil. Oveii la început în număr disparent, s'au

înmulțit cu ridicarea industriei și a comerțului. Românii au fost tratați vitreg și e o minune, că s'au putut menține astfel până azi.

Rezumăm scurt: În restimpul de 167 ani cât au domnit Romanii Banatul, soartea colonilor lui Traian a fost fericită, sub durata de 621 ani cât a ținut năvala barbarilor asupra Daciei soartea lor a fost grea, apăsătoare și nesigură; sub durata de 406 ani, de la venirea Maghiarilor și sub domnia regilor din casa Arpadiană, își susțin mai bine de un secol independența, și organizația lor separată și privilegiată; în restimpul de 251 ani sub regii streini și sub cel mai strălucit rege ungar din neamul lor, precum și sub alți șefi de neamul lor ajung la cea mai mare importanță istorică și politică; sub robia Turcilor de 164 ani sunt total aserviți și oprimați; sub administrația militară și camerală de 63 ani a Austrieților soartea li se îmbunătățește, dar fiind totuși grea și apăsătoare se rescoală Românii bănățeni, pânăce împăratul Iosif constatând însuși că sunt tratați ca sclavi, deși sunt locuitorii cei mai vechi ai țării, intervine cu succes în favoarea lor; încorporați la Ungaria pe un restimp de 70 ani, soartea li se schimbă spre bine numai la anul 1848; desfăcut Banatul de Ungaria sub regimul absolutismului de zece ani, bunăstarea și instrucția poporului se ridică; urmează apoi iarăși reîncorporarea la Ungaria, când în urma sistemului politic intolerant și ultrașovinist, sunt anihilați politicește și părtași la soartea tuturor Românilor din Ungaria.

5. Privilegiile mari și avitice ale Românilor bănățeni au fost din nou confirmate la 1447 de guvernatorul Ion Corvin, la 1457 de regele Ladislau V, la 1551 de regina Isabela, la 1609 de principele Gavril Bathory și în parte la 1655 de dieta din Cluj. Curtea din Viena o singură dată ia în considerare aceste privilegii, când delegația nobilimei române, intervine la 1688 pentru înlăturarea banului, instituit contra dreptului avitic. Protestul nobililor români, întruniți în număr de peste 80 la Albă-Iulia a avut succes în acele timpuri tulburi.

Austria învingătoare ulterior n'a mai voit să știe de drepturile și privilegiile avitice ale Românilor bănățeni.

6. Românii, cari înainte cu jumătate secol, erau 675.000 în Banat și au format totdeauna majoritatea absolută a locuitorilor, sunt și azi în majoritate deși în proporție mai redusă, în urma colonizărilor continue germane și maghiare, privilegiate în dauna populației băstinașe române, cum a constatat împăratul Iosif însuși și poate ușor constata oricare cercetător nepreocupat. Chiar în timpul din urmă s'au făcut colonizări în unele orașe și ținuturi. Sistemul de colonizare maghiar a înrecut pe cel german în multe privințe.

7. În conformitate cu rezultatele pozitive istorice susținem o organizațiune deosebită și privilegiată pentru părțile banatice, bazată pe drepturi avitice. La Banatul Severinului aparținea o parte a comitatului Hunedoarei și a Olteniei. Banul Severinului era a treia demnitate în Ungaria. Districtele privilegiate române din Banat formau o unitate indisolubilă, ele erau reprezentate de „universitas nobilium“ în frunte cu banul lor. În această calitate convoacă Ioan Uneade la 1452 în Caransebeș universitatea nobililor români. Lângă ban aveau doi vice comiți, iar în fruntea districtelor era un jude (judex nobilium). Nobilii români erau întru toate egali cu ceilalți nobili ai țării, iar chinezii erau scutiți de orice contribuție. Donațiuni nu se puteau face contra voinței Românilor. Demnitatea de ban în Severin au purtat-o dintre voevozii munteni Vlad (Vladislav, Vlaicu) (1368—1372) care înființă mitropolia Severinului, după întâlnirea de arme norocoase cu Ludovic cel Mare, apoi Mircea cel Mare și fiul acestuia Vlad și apoi Basarabii înrudiți cu regele Mathia. Dintre românii indigeni cei mai iluștri bani au fost Ion Uneade cu fratele său Iuon și scurt timp Ladislau Uneade, apoi Pavel Chinezu. Incercările de umilire a regilor ungari Carol Robert, Ludovic cel Mare și Sigismund în urma înfrângerilor suferite au avut efectul contrar, întărind și mai mult situația voevozilor români din Muntenia în Severin, prin urmare și a Românilor bănățeni. Urmașul lui Vlad,

Dan invadează cu oaste în districtul Mehadia. Principii transilvani erau și mai mult avizați la ajutorul voevozilor români, a căror alianță le era de mare folos. În schimb stăpâna voevodul din Moldova în Ardeal: Ciceiu, Cetatea de baltă, Ungurașul și Bistrița, asemenea și acel din Muntenia, Amlașul și Făgărașul cu alte părți. Paloșul lui Mihai viteazul îi adună apoi pe toți pentru scurt timp.

Ajungând la finea acestui memoriu, constatăm, că Românii bănățeni se află azi în situația fratelui mai mic la moștenirea părinților, așteaptă sfioși cu îndelunga lor răbdare dreptatea, și scutul fraților mai mari, precum și judecata dreaptă și ocrotitoare a aliaților lor puternici și victorioși.

Termin cu cuvintele marelui savant român Hașdeu: „Din toate regiunile locuite astăzi de Români la nord de Dunăre, Banatul și Oltenia cu prelungirea lor cea comună în țara Hațegului sunt singurele cari reprezintă o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc, un cuib de unde se romanizau treptat țerile spre apus, spre crivăț și spre răsărit și indirect și cele de peste Dunăre, descărcându-se prisosul, dar rămânând totdeauna plin“.

Măreța adunare din Lugoj

70.000 Români bănățeni manifestează pentru integritatea Banatului*).

Știrile rele ce pătrunseră din Paris până la noi cu privire la soarta Banatului au făcut să se cutremure neamul nostru întreg. Ele au produs în toate ținuturile românești mari mișcări populare. Și inima bănățenilor, direct atinsă, nu putea rămâne nemișcată. În izolarea externă, dacă nu complectă, în orice caz însă parțială, ei au căutat și caută în mod firesc tăria și concentrarea internă. Din această tendință răsări ideea înființării „Ligei bănățene“ la Sibiu, prin tineri bănățeni refugiați acolo de urgia Sârbilor, cu gândul, că ea trebuie dusă acasă, în centrul adevăratului ei teren de activitate, la Lugoj. Ideea prinse. În curând și tinerimea universitară din Cluj, tot la inițiativa bănățenilor, înființă o secție a Ligii.

Acasă însă în Banat, împrejurările nu lăsară multă vreme să se înfiripeze o acțiune mai pronunțată.

Resturile fostului stat maghiar, câte mai remaseră în centrul județului, găsiră, din vechiul depozit, destule mijloace, ca să împiedice, indirect, pe bănățenii scăpați de ocupația trupelor sârbe, ca să spună un cuvânt mai hotărît pentru frații lor de dincolo de linia demarcațională.

Intrară însă jandarmii români în Banat și trecu administrația în mâinile noastre. Și atunci mișcarea porni și aci peste noapte. Din inițiativa oamenilor grupați la ziarul nostru, secondată de Clubul politic județan, Românii lugojeni și cei din celelalte centre și județe, prin reprezentanții lor, cari se găseau la Lugoj, refugiați din cauza persecuțiilor sârbești, hotărîră, în consfătuirea

*) Extract din ziarul „Banatul“ Nr. 27 din 12 Iunie 1919.

ținută la „Casina română“, intrarea lor în massă în Liga bănățenilor și începerea unei acțiuni energice pentru apărarea integrității Banatului prin toate mijloacele și — dacă împrejurările vor cere — cu prețul sângelui lor.

Ca primă etapă a acestei acțiuni se hotărî convocarea unei adunări a Românilor bănățeni din toate trei județele, la Lugoj, pe istoricul „Câmp al libertății“ în ziua de 10 Iunie la orele 2 d. a.

Liga bănățeană înființată lansează și trimite în toate ținuturile bănățene următoarea chemare:

Români!

Scăpat viguros și tare din vijelia suferințelor seculare, la plinirea vremii neamul nostru de pretutindeni s'a ridicat, a rupt lanțurile robiei, și-a desăvârșit libertatea.

Un singur colț al pământului nostru, leagănul neamului românesc, este încă încătușat: Banatul cel bogat, cel vesel, cel plin de vigoare, cel plin de viață.

Bănățeni! Patria voastră nici nu scăpă de o robie și fu aruncată în alta și mai neagră, prin îndrăsneală și vicleșug. Puternicii zilei stau gata să consfințească noua robie.

Cetățeni! Sculați-Vă! Lăsați grijile mărunte din jurul căminului vostru. Porniți dela Mureș la Dunăre și din Băuțar la Tisa. Vă cheamă grija cea mare a zilei, în vechiul bastion al românismului, la Lugoj, la Marea adunare națională a tuturor Românilor bănățeni, care are loc Marți, în 10 Iunie 1919, la oarele 2 pe „Câmpia libertății“, ca să trimitem de acolo, inspirați de duhul marilor înaintași din 1848, cuvântul nostru lumii întregi. Cu prețul vieții nu vom lăsa ca Banatul să fie ciuntit.

Veniți! Și „Ce e scris pentru noi, bucuros le-om duce toate, de e pace de-i război“.

Liga bănățeană.

Răspunsul întrecu orice așteptare. Ziua de 10 Iunie, splendidă și ca seninătate și lumină, se desvâli înaintea ochilor noștrii ca o feerie. Lăsând să treacă pe dinaintea ochilor noștri sufletești toată imensa lume românească,

câtă a putut-o cuprinde o singură zi, toată splendoarea câtă s'a scurs de pe linia Orșovei, de pe valea Bistrei, din spre Făget și de pe Mureș, din jurul Lugojului, din direcția Timișorii, a Buziașului, a Bocșei, a Reciței, din munții Almajului și dela Dunăre prin gara Lugoj și pe strada Făgetului spre „Câmpia libertății“ și câtă roia, acoperită de drapelele tricolore, în cântece de copii, de coruri de bărbați și de femei, în sclipitoare costume românești, în sunete de fanfare, în frunte cu tot ce are mai ales acest Banat, din toate direcțiile spre una și aceeași țintă, un regret ne rămâne în suflet, că a fost prea scurtă, prea frumoasă arătarea. Par'că veni de undeva, din departe, din lumea basmelor, trecu pe dinaintea ochilor și se pierdu în zare.

Dar ea mai fu și ca o fulgerare a energiei românești deasupra Lugojului; după ea dacă nevoe va fi, va urma descărcarea trăsnetului.

Zi sfântă, zi măreață! Tu ne redeșteptăși în inimi credință nouă. De acum urmeze ce va fi. Suntem gata. Numai suntem ai noștri. Ne-am rupt de casele noastre. Ne-am aruncat sufletele dincolo, la frați, și vom pleca să le luăm. Vecinii vicleni, tovarăși fără Dumnezeu, urmeze ceiace voi ați voit! Voința noastră nu a murit cu adunarea dela Lugoj, ci abia a pornit la lucru și nu se va opri până la capăt, când avem, cum toată lumea a văzut cu uimire, un popor neîntrecut și conducători la sate vrednici de bunul lor nume.

Despre decurgerea măreței adunări asupra căreia vom reveni mereu, spre a ne apropia măcar de complet, lăsăm să urmeze aci următorul raport:

Sosirea publicului.

Dela ora 8 dimineța a început publicul să sosească din toate părțile din Caraș-Severin, din Timiș și Torontal în număr mai mare pe jos și în șiruri lungi de trăsuri. Primii cari și-au făcut apariția la barierele orașului au fost bravii târnoveni, cari îmbrăcați în haine de sărbătoare în frunte cu preoții Turnea și Balota și cu învățătorul Iuliu Pop, după un marș pe jos de peste 60 klm,

sosesc plini de veselie și entusiasm. Cei ce soseau de peste linia demarcațională, ajunși în Lugoj binecuvântau pe Dumnezeu că li-a permis să ajungă și această zi, să vadă „stăpânire“ românească, și nu se puteau despărți de jandarmii noștri, în cari vedeau reprezentanții puterii române, cari îi va scăpa și pe ei de jugul ce-i apasă.

Aspectul orașului.

Pela ora 9^{1/2} tot orașul își schimbase aspectul. Toate străzile erau împestrite de miile de straie țărănești, cari în valuri înflorite se scurgeau încet spre „Câmpul Libertății“. Am găsit moșnegi cari au venit pe jos din depărtare de 70 klm., plecând cu o zi înainte, numai ca să poată asista la grandioasa adunare. Astfel învățătorul Lugojan cu 300 țărani, având în fruntea lor un cor de băieți, sosia din Silașul depărtat. Prin satele prin care a trecut cântând această caravană de pelerini a unei dreptăți ce întârzie, a lăsat impresii de nedescris. Bătrâne le eșiau în cale și făcându-și cruce, binecuvântau această armată de cruciați ai adevărului nostru, ai dreptății noastre călcate în picioare.

Pela ora 10 tumultul în oraș ajunsese la astfel de proporții, încât se oprise orice circulație. Șiruri lungi de trăsuri, împodobite cu verde se opriseră deodată ne mai putând înainta. Printre ele se strecurau grupuri de țărani grăbiți cu table, cari indicau comunele lor, să ajungă cu o oră mai înainte la locul adunării. Toate prăvăliile s'au închis, ceea ce dădea un aspect particular pieții.

Numărul participanților.

Pela ora 11 încep să sosească și trenurile speciale, cari aduceau publicul dela depărtările imposibil de parcurs pe jos. Cu trenurile obicinuite, numărul trenurilor ce au adus publicul la adunarea națională a fost de 10. Astfel numai cu trenul au venit peste 22 mii țărani, preoți și învățători de pe valea Begheiului, a Cernei, a Almajului, Bistrei, Timișului, dela Buziaș și dela Recaș, după cum s'a constatat în urma anchetei întreprinse. Dar numărul mare al participanților l-a dat masele sosite

pe jos, căci din comunele ce cad pe o rază de 30 klm. în jurul oraşului Lugoj, sosiseră cel puțin 25% din populația satelor, bărbați, femei și chiar și copii.

Prin barierele oraşului au sosit asemenea cu 3000 mii trăsuri mai multe, ca în zilele obișnuite, încât dacă luăm numai un număr de 5 persoane de trăsură obținem suma de 15 mii. Aceste cu zecile de mii sosite pe jos, fac ca numărul celor ce au participat la adunarea națională de Marți, să se urce la 70 mii oameni, număr ce coincide cu evaluările făcute și de ofițerii străini ce au asistat la această adunare grandioasă.

La gară.

Primul tren ce sosește este acela ce aduce țărani noștri de pe valea Bistrei. Pădurea de drapele românești, cu care era împodobit, împetrițată de costumele țărănilor ce stăteau îngrămădiți cu sutele pe coperișurile vagoanelor, transformase acest teren într'un monstru multicolor, fioros, din alte vremi. Intre uralele mulțimei trenul se oprește, iar publicul înșirându-se după comune pornește în oraș. Încă nici nu se terminase bine primul convoi, când sosește și al 2-lea și în urmă și al 3-lea tren.

Se revarsă mulțimea de Români falnici cu preoți și învățători în frunte asupra gării, care de astădată era în strictul înțeles al cuvântului tixită. De aici în șiruri câte patru trecură spre platoul din fața gării, unde într'un clasic cadrat se însirui mulțimea aceasta conștientă și disciplinată, ca să aștepte ordinul aranjorilor. Dintre șiruri se ridicau tăblițe, exprimând dorința unanimă: Vrem Banatul! Dacă nu ni-l dau, îl luăm! Nu vrem de cât ce e al nostru! Ce-i cu frații noștri din Timoc și Macedonia? Jos cu toți prietenii falși! Trăiască Dinastia Română, trăiască Ferdinand I., cel mai mare căpitan al Românilor!

La un semnal dat, mulțimea imensă pornește în completă ordine spre oraș, iar Ungurii, cari până aci umpluseră, se retrag cu frică în sân în vizuinile lor și doar de după o perdea dacă mai priviau cu inima strânsă la robii de până eri, la a căror discreție erau acum.

Dar nu! Nici un incident nici aci și nici în cursul zilei întregi.

Sosește și trenul de pe valea Begheiului. Comunele în frunte cu femeile în costumele lor colorate viu, pornesc spre oraș.

Trenurile sosesc la intervale de 15—15 minute aducând mii și mii de participanți din tot Banatul, cu fanfare și muzică. A fost tot ce a avut Banatul mai bun, floarea țărânilor, floarea intelectualilor noștri, pe cari nu-i mai putem aminti cu numele din cauza că ni-ar răpi coloane întregi. Fiecare tren și-a avut corul său, altul câte două și mai multe.

Sosirea Severinenilor și a grănicerilor.

La ora 12^{1/2} sosește în fine și trenul dela Orșova aducându-ne floarea graniței și pe iubiții noștri oaspeți din Turnu-Severin în frunte cu d-l profesor Paulian, cunoscut atât de bine nouă după frumoasele sale străduințe de a ne da o mână de ajutor în luptele noastre din trecut. În rânduri de câte 8 având o fanfară în frunte după care urma un grup de călușeri, grănicerii noștri au pornit spre oraș. Generalul Cena în mijlocul unui frumos buchet de dame din Turnu-Severin. Lt. Lungulescu directorul ziarului „Alarma Mehedințului“, d-l Nicolau, directorul Soc. de Cultură și Propagandă, Ioan Bănățeanu și alte notabilități ale Severinului, conduși de Lt. Conciatu formau fruntea acestui cortegiu imosant, care între acordurile ritmice ale fanfarei și dansul cadențat al călușerilor din capul coloanei se revărsa spre oraș ca un talaz, împurpurat de costumele țărănilor.

Spre „Câmpul Libertății“.

Cortegile plecate dela gară, parcurgând în ordine străzile orașului, la încrucișarea drumurilor se împreunau cu cortegile ce soseau din alte direcții, astfel că la eșirea din oraș să formeze un singur râu cu sute de drapele și să se reverse ca într'o mare pe platoul de pe „Câmpia Libertății“.

Numărul drapelului constatate la un moment dat era de 250 formând o pădure tricoloră în jurul tribunei frumos împodobită cu flori și verdeață.

Din Lugoj au luat parte la adunare toate corporațiile românești, corul d-lui Vidiu, corul „Lira“ și întreaga societate românească.

Deschiderea adunării.

D-l Dr. Popovici protopopol Lugojului deschide adunarea cu următoarele cuvinte:

Fraților!

Onorată Adunare națională!

Sus să avem inimile noastre! Să ne închinăm prevedinței divine, că ne-a hărăzit a ajunge această sfântă și mare zi și cu sufletele curate să ne rugăm: „Impărate ceresc mângăietorul, duhul adevărului, carele pretutindenea ești și toate le împlinești, vistierul bună-tăților și dătătorul de viață, vino și te sălășluiește întru noi și ne curățește pe noi de toată întinarea și mântuiește bunule sufletele noastre“. Dacă Llyod George, conducătorul celui mai puternic popor din lume astăzi, anunțând în parlament armistițiul încheiat cu Germania a zis scurt, că nu este timp pentru vorbe multe și a terminat învitând deputații, să meargă la sfânta biserică pentru a aduce lui Dumnezeu laudă și mulțumită, fiindcă i-a scăpat de pericolul mare care i-a amenințat nu numai pe Englezi, ci întreaga lume, cu cât mai mult suntem datori noi, a ne îndrepta sufletele și cugetele către bunul Dumnezeu, care prin aleșii sei, aliații glorioși și prin truda și sacrificiile fraților noștri din regatul României de o parte, iară de altă parte prin multe semne și minuni ale prevedinții divine, ce le-a arătat în vremea din urmă asupra lumii, ne-a făcut cu putință, să ajungem ziua aceasta. După suferințe de veacuri soarele libertății strălucește și asupra noastră, a Românilor bănățeni, deși se văd însă multe puncte de întunecime și lanțurile robiei nu se desfac deplin de pe mâinile noastre, vorba și scrisul nostru nu este liber încă pe frumoasele și bogatele noastre plaiuri bănățene.

Spiritul meu se avântă în negura veacurilor apuse și văd străbunii noștri, cum se sbuciumă și înfruntă generații după generații toate primejdiile până în zilele noastre, când cu mintea și înțelepciunea când, cu lancea și cu spada sau cu alte mijloace de apărare, potrivite timpului și împrejurărilor date.

Dulcea noastră țărișoară, Banatul are hotare geografice ideale, trei ape mari, Dunărea, Tisa și Mureșul spală marginile ei spre nord, sud și vest, iar spre ost se razimă pe creștetul puternic al Carpaților din confiniul ardelean. Veacuri dearândul a fost provincie automană, sau în suzeranitate față de alți vecini: Bulgari, magiari, sau germani. — Așezați în Dacia cu ceilalți coloni ai împăratului Traian de sentinelă a Romei și a gîntei latine, geniul român nu ne-a părăsit și în sufletul nostru nu ne-am renegat originea și ființa noastră.

Urmașul colonului lui Traian din Tapia, sau altă localitate de aici, e tot atât de aproape în limbă, moravuri și alte calități de frații săi latini, ca și cei din alte părți. Cât i-au adumbrit vulturii legiunilor romane soarta strămoșilor a fost bună și fericită, mai bine de un secol și jumătate. Urmează după retragerea peste Dunăre a legiunilor romane năvala semințiilor germane, turanice și slave, timp de peste șease veacuri pe capul străbunilor noștri și apa a trecut, iar petrele au rămas. După fiecare furtună se ridică în picioare și învie ca Fenicea din cenușa lor. Am avut ducii noștri lungă vreme. Am fost încorporați la Ungaria, Turcia, Transilvania și Austria. Am avut pe vremuri autonomie și districte privilegiate în formă de stat în stat, bazate pe drepturi avitice largi. Banul nostru era al treilea demnitar al Ungariei și centrele noastre: Timișoara, Lugojul și Caransebeșul erau cetăți privilegiate de categoria Budei și Pestei. — Am avut multă vreme strânse și intime legături cu frații noștri Olteni și cu Basarabii, principii lor.

Am îndurat mai bine de un secol și jumătate înfricoșata robie a Turcilor și în urma lor ajunseserăm apoi robii Austriecilor și în urmă robii politici ai Maghiarilor. Șirurile rărîte ale străbunilor noștri au fost întregite cu

coloni sârbi în masse mai mari în trei rânduri, sub regimul german cu coloni germani, iară sub regimul maghiar cu coloni maghiari.

Nici odată însă aceștia n'au covârșit numărul nostru. Sârbi n'au ajuns una a cincia parte a populației bănățene, Germanii se apropie de 1/9 parte, iar Maghiarii la număr mult mai neînsemnat. Cu șase secole în urmă Românii formau aproape totalitatea populației din Banat, iar cu două secole în urmă nefiind în localități Maghiari și Germanii, eram față de minoritatea disparentă a Sârbilor, majoritatea zdrobitoare. Cătră finea sutei a XVIII eram 2/3 din populațiunea Bănătului, iar la anul 1862 din 1,375.000 locuitori numărăm ~~1.000~~ 1.000 suflete. În proporție mai redusă formăm și azi majoritatea absolută. Deși străbunii noștri au adus pe vremuri enorme servicii și sacrificii patriei ungare, pentru cari au fost răsplătiți cu mari și largi favoruri și privilegii, deși au sângerat pentru creștinătate și cultura apusului, căzând zdrobiți sub loviturile năpraznice ale Turcilor în robia grea a acestora. Austriecii au disconsiderat drepturile și privilegiile avitice și dreptul de proprietate și numai ulterior s'a făcut ceva și în favorul nostru. Aceeaș cale au urmat-o apoi când viforosul an 1848 bate la ușă, popoarele Europei tresar la vestirea ideilor liberale și democratice. Conducătorii Românilor Bănățeni, în frunte cu Eutimie Murgu, eliberat din temniță atunci, convoacă adunarea națională dela Lugoj pe 15 Iunie 1848. Adunarea s'a ținut în locul acesta de sub dealul viilor, numit de atunci „Câmpul libertății“, participând mai multe zeci de mii de oameni cu cărturarii lor în frunte. Cu mare însuflețire s'a accentuat autonomia Banatului și revindecarea provinciei pe seama Românilor, fiind elementul autohton mai numeros, apoi s'au adus hotărârile următoare:

1. Inarmarea poporului pentru defenzivă și ofenzivă.
2. Restituirea armelor confiscate dela Români.
3. Căpitan suprem al Banatului se alege Eutimiu Murgu.
4. Ierarhia se supune căpitanului suprem.
5. Se decretează naționalitatea pe seama Românilor.

6. Se decide introducerea a limbei române la toate dicasteriile țării în Bănat.

7. Poporul depune jurământul pentru frățietate, patrie și pentru națiunea română.

8. Pentru diecesa Timișorii se alege vicariu protopopul Dimitrie Stoichescu alias Petrovicu, iar pentru diecesa Vârșetului profesorul Ignatie Vuia.

Numai ștergerea iobăgiei în dieta dela Pozsony 1847—1848 și darea drepturilor politice și pe seama Românilor, precum și evenimentele din 13 Martie la Viena și 15 Martie la Pesta au făcut posibilă și acțiunea Românilor. În toate 6 cercurile dietale din Caraș fură aleși deputați români pentru parlament. Dar aceasta stare fu ca și o rouă de dimineață. O licărire apare trecător între anii 1860—1870 când apoi după catastrofa Franței la Sedan suntem treptat spoliați și de puținele drepturi ce am avut până ajunsesem la starea de seloși politici în fosta Ungarie. O singură dată mai tresar din amorțea Români Bănățeni și țin la 5 Noevre 1905 o adunare mare națională în Lugoj, la care au participat peste zece mii de oameni cu aproape toată clasa intelectualilor din Banat și alte părți în frunte cu cei 8 deputați naționali din parlament accentuându-se solidaritatea națională cu frații din Crișana și Transilvania precum și activitatea parlamentară.

Adunați astăzi după 71 de ani întru comemorarea zilei mari 15 Iunie 1848 din istoria românilor bănățeni, suntem datori a exprima profunda noastră pietate și recunoștiință înaintașilor noștri pentru jertfele aduse causei noastre naționale, și apoi potrivit glasului vremii și împrejurărilor să ne spunem cuvântul nostru ce-a ce până acum n'am putut face. Reprezentanții noștri cari au putut participa la memorabila adunare din Alba-Iulia și-au spus acolo cuvântul lor. Dar știm prea bine, că cu greu au putut străbate acolo ca prin urechile acului, fiind reținuți cu miile și terorizați. Nici astăzi nu putem face nimic în cea mai frumoasă și bogată parte a Bănătului, fiindune mâinile legate, glasul înăbușit și întrunirile imposibile acum când se decide pentru vecie viața noastră.

Noi ne răzimăm pe legile eterne ale Dumnezeirei, pe adevărul și dreptatea cauzei noastre și pe asigurarea celor competenți, că popoare și teritorii nu vor mai fi cedate ca obiecte în stăpânirea altora. Implorând binecuvântarea lui Dumnezeu asupra lucrărilor noastre, declar adunarea națională deschisă, strigând cu toții împreună, Trăiască Franța! Trăiască România Mare!

Al doilea vorbitor în calitate de referent al adunării, d-l Dr. Avram Imbroane, rostește următorul discurs:

Frați Bănățeni!

Ce este, că la glasul nostru de chemare ați alergat aci, mii și zeci de mii, din toate colțurile Banatului, de pe Cerna, de pe Timiș, de pe Sebeș, de pe Bistra, de pe Berzava, de pe Bega, de pe Mureș, din Pusta Torontalului, din Valea Carașului și a Niergănelului și a Dunării, din munții Almăjului și din Câmpia Bocșii, pe acest loc istoric al „Câmpului libertății“, unde se mai adună odată strămoșii noștri în anul de zguduire 1848, 12 mii la număr?

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Înainte de a răspunde la această întrebare aș dori, ca fiecare din d-voastră, aci sub ceriul deschis al lui Dumnezeu, văzuți și adumbriți de sufletele celor dela 48, să vă coborâți în cel mai ascuns colț al sufletelor voastre și să vă întrebați, dacă sunteți bărbați întregi, gata de fapte întregi, dacă găsiți acolo în aurul sufletelor voastre, hotărâre și putere, ca să ieșiți din voi inși-vă, să desprindeți sufletele voastre de carnea ce le încătușează, să le vărsați în marea vieții românești și să ascultați de poruncile acestea? Să vă simțiți în toate fibrele inimelor voastre astăzi, înainte de orice alta, copiii acestui pământ, care dacă v'a dat viață, dacă vă desfătează cu bogăția, lumina și frumuseța câmpiilor sale, este în drept să vă ceară să-i auziți și durerile azi și să-i dați și voi totul chiar și viața voastră!

Da, fraților, aceasta este întrebarea cea mare, ce trebuie să vă puneți, căci nu ne-am adunat ca să paradăm cu zecile noastre de mii, nu ne-am adunat pentru manifestări de zadarnică valoare, nu ca să umplem văzduhul

cu chiote de bucurie și cântece de sărbătoare, nu ca să ne îmbrățișem ca în ziua învierii.

Nu, fraților, căci dacă Basarabia și Bucovina, Ardealul și Crișana, saltă și cântă de bucurie azi, pământul nostru geme în robie nouă. Dacă nu puteți răspunde la întrebarea ce v'o pusei, zadarnică v'a fost alergarea încoaci, nu voi sunteți aceia, pe cari i-am chemat și i-am așteptat. Intoarceți-vă de unde ați plecat, desbrăcați aceste haine ale voastre de sărbătoare, luați haine cernite și intrați în robie! Sau dacă inima nu vă ajută să luați nici această hotărâre a resemnării, ieșiți din pământul acesta, de care nu sunteți vrednici, să vie alții, cei cari au pus lumea în uimire cu vrednicia lor! Sau cereți lui Dumnezeu să vă schimbe cu morții. Să se scoale genunche după genunche, toți vitejii secolilor, câți au apărut cu sapa și cu coasa, cu spada și cu pușca, cu lumina minții și căldura inimii, cu peana ori cu cuvântul... după cum vremurile au cerut, sfântul pământ pe care voi trăiți astăzi!

Să 'nvie toți legionarii romani, cari ne sădiră aci din sângele lor și al Dacilor!

Să 'nvie Iancu de Huniade, fiul lui Voicu, fiul lui Șerban, atletul creștinismului, el comitele de Timiș, urgia Turcilor, cel care din Timișoara izbi cu cetele de Români de 10 ori semiluna, la Varna, la Belgrad, pe Dunăre și dincolo în Serbia, învingând de 8 ori, și fiind învins numai de 2 ori! Și Paul Chinezul, cel care încins cu 2 săbii bate pe Turci pe valea Moravei, la Crușevaț, pe Câmpia Becicherecului, ca și la Semendria, stăpânind Timișoara 25 de ani, cântat de popor pentru vitejiile sale. Și Blasiu Românul și Ion Bot cei cari luptară la Belgrad, ca să nu cază capitala Sârbilor în mâna Turcilor. Toți banii Lugojului și Caransebeșului. cari, liberi fiind, isbiră nu odată în coaste pe Turci până dincole de Timișoara. Toți strămoșii noștri, câți se stinseră sub robia turcească, aproape 200 de ani, de asupra pașilor, beilor, zapciilor și serdarilor; toți cei cari alergară de aci din Banat în ajutorul lui Mihai viteazul la Mirăslău.

Toți aceștia să'nvie, să iese din morminte azi și să-și așeze cetele lor gata de luptă! Și voi, cei de azi, dacă sunteți fiii lor și adevărații fii ai acestui pământ, intrați în rândurile lor, porniți alături de ei, sau intrați unii în robie, iar ceilalți să duceți viața blestemată a fraților cari urgisiți vor fi să auză vecinic, cu suflete sfâșiate, strigătele de durere ale celorlalți, cari se sting cu rusine.

Da prieteni iubiți, căci la ce ne-am mai amăgi astăzi? Aproape 5 ani se sgudui cumplit pământul românesc. Căzură cei mai falnici brazi ai neamului nostru. Se înroșiră toate creștetele munților și valurile Dunării și apele Siretului și Oltul și Mureșul și Cerna și Carașul de para focului, care pârjoli țara dela un capăt la altul și de sângele ce se scurse pe toate văile de o potrivă.

Basarabia și Bucovina și Ardealul ieșiră în sfârșit din mistuirea focului. Orizonturile le sunt azi pline de lumină, înverziră din nou codrii lor, apele spălară petele de sânge și țările curățite, cu dorobanțul sus la hotare, îmbrățișindu-se oameni cu oameni și munți cu munți, cântă acum ziua Învierii.

Dar aci, la noi, pretutindeni și asupra acestei mulțimi, ca și asupra moșnegilor și copiilor rămași acasă, planează, după dulce amăgire și scurtă înseninare de câteva luni, din nou duhul morții... O teribilă soartă ne urmărește de veacuri, fantoma blestemată a „Servienilor“, pe care ne-o lăsară moștenire nouă Bănățenilor năvălirile Turcilor în țara noastră. Vedeți de trei veacuri ne paște. Atâtea lucruri s'au schimbat în lumea întregă, dar noi de ea nu ne-am scăpat. Se ivi acum trei secole „furișindu-se în țara noastră“ cum zice glasul străbunilor, și ne robi prin puterea Vienei și a Rusiei altarele și inimile, ne stoarse vloga, ne despoie bisericile și sufletele. Strămoșii noștri se adunară la 48, aci unde stați voi astăzi, împotriva ei, și iată-ne și noi, după atâtea scurgere de timp, la capătul celui mai crunt război, care credeam că ne-a izbăvit de toate, iarăși în fața ei. De astă dată mai amenințătoare ca oricând. Punând hotare între frați și căutând să le statornicească; înăbușind

dincolo de ele toată viața românească; luând avutul oamenilor, bătându-i, batjocorindu-i, umilindu-i până la sânge, De strigătele de durere ale acestora ne-am adunat aici! Ascultați-le cum vin de acolo cu fiecare șușuit de vânt, în susul tuturor apelor, de alungul tuturor șoselelor. Atât de torențios vin, atât de mult ne cuprind, încât parcă nici nu mai sunt de din afară, ci din noi înșine, din inimile noastre răsar.

De aceea „ne adunăm“ în orașul Lugoj spre a ne sfătui împreună despre mijloacele trebuitoare pentru asigurarea țării împotriva acestor revoluționari. „Și de aceea vă ’ntrebai, dacă sunteți voi cei chemați sau să vie alții, căci nu de sărbătoare ne-am adunat, nu ca să umplem văzduhul cu chiote de bucurie, ci cu strigăte de război. Pământul acesta e pământ românesc. Incheierea platoului transilvănean jos în valea râurilor, la Dunăre și Tisa. Pe el coboară neamul nostru la vale, în chip firesc, până la aceleași râuri. Ca popor băstinaș, în massă compactă fără întrerupere, exact pe aceleași locuri, unde l-au sădit prin colonizare străbunii romani. Toți cei de alte neamuri, cari trăesc respirați prin el, sunt de mai târziu și din alte țări veniți. Cum vor îndrăzni ei să treacă dunărea și să taie din pământul nostru? Oricine le-ar ajuta întră aceasta să știe că deslănțuește nouă furtună în acest colț de țară... Vuetul ei se și aude venind de pe tot întinsul pământului românesc.

Să vie vitejii! De pe Murăș, din Băuțari și spărgând porțile de fier vom pleca cu ei. Astă cale ne-a mai rămas. Pe ea ne împing vecinii și unii din marii aliați.

Dumnezeule, nu socoti prea aspră mânia noastră. Sculați voi, marilor morți și între cei mai noi tu mare și neîntrecut general dela Jiu, nemuritorule Dragalina! Gata suntem, vă așteptăm! Veniți și voi suflați de eroi, câte străjuiți la toate cruciulițele, resfirate în toți munții noștri și în toate câmpiile noastre! Porniți toți ostași, viteji de astăzi ai lui Vodă Ferdinand, averea și sângele nostru vi le dăm pentru Banat! Pornească vijelia curățitoare oprindu-se în Dunăre și în Tisa, pe urma steagurilor, pe urma generalilor, pe urma lui Vodă.

La tribuna II D-l Dr. Cornel Corneanu, la tribuna III Dr. Victor Birlea, la tribuna IV D-l protopop Gherasim Sîrbu deschid seria cuvântărilor.

Mișcat până la lacrimi de măreția adunării, reprezentantul Franței, d-nul Colonel Vargoz, aduce poporului bănățean salutul Franței, care, știe să moară cu onoare, dar nu se predă cu rușine, ca dușmanii ei, care a sângerat și va sângea pentru libertatea sa și a neamurilor și care, soră latină mai mare, susține întru toate aspirațiile naționale ale Românilor. Poporul român — zice d-l Colonel — să învețe a urî pe dușmanii săi. Această ură a dat putere spre învingere Franței.

Șirul vorbitorilor, la tribuna I, îl încheie învățatul istoric, modest preot în Rudaria Dr. Ion Sârbu. D-sa dă cefire, următoarei moțiuni:

Moțiuni

Românii bănățeni din județul Caraș-Severin, Timiș și Torontal, întruniți azi, la 10 Iunie 1919, în număr de 70000, pe câmpul libertății din Lugoj:

Denunță lumii civilizate opera de șantaj, săvârșită de armata sârbă prin ocuparea surprinzătoare a Banatului, cât și prin întreg. sistemul de persecuțiune, la care a expus poporul nostru prin arestări, deportări, bățai, biruri grele, rechiziții forțate, stoarcere de subscripții la împrumutul de stat sârb și altele pe de o parte pentru a pune conferința de pace în fața unui fapt împlinit, pe de altă parte pentru a opri prin teroare orice manifestare a voinții poporului nostru.

Protestează împotriva pretențiilor sârbești de a ciunti Banatul prin alipirea unei părți a acestuia la statul jugo-slav.

Această provincie, patria noastră mai restrânsă, după situațiunea ei geografică, cât și după majoritatea românească a populației sale, nu poate fi privită decât ca o parte integrantă a pământului românesc și a neamului românesc, care coboară din Ardeal până la hotarele sale firești, la Tisa și la Dunăre. Infusiunile, firești la toate frontierele, a altor neamuri în massa compactă a

poporului nostru băstinaș, care ocupă și astăzi, fără întrerupere, aceleași ținuturi, colonizate odinioară de străbunii noștri Romani, nu pot reduce întru nimic dreptul nostru asupra întregului Banat.

Răpirea părții sudvestice a Banatului ar însemna pierderea pe lângă cei 400.000 Români din Sârbia a încă cel puțin 260.000 frați, într'o epocă, când toate neamurile își desăvârșesc unitatea lor națională. Dreptatea cere ca sârbii să renunțe la conaționalii lor din Banat de 250.000, în schimbul Românilor din Sârbia, urmând a se garanta din amândouă părțile celor două grupări de minorități, cea mai largă libertate politică și națională. Dacă aceasta nu s'ar întâmpla și Sârbii ar trece Dunărea, frontiera naturală între noi și ei, s'ar produce aici un nou punct de incendiere între două state, menite să trăiască în cele mai prietenești relații.

Din punct de vedere economic ciuntirea Banatului ar însemna o cumplită lovitură dată acestei provincii înfloritoare, perfect încheiate, prin separarea părții apusene de cea răsăriteană, menite să trăiască împreună.

Din toate aceste considerațiuni, marile puteri aliate, alături de cari România a luptat pentru întronarea dreptății în lume, au acordat Banatul întreg României.

Intrucât ele acum, cu abatere dela tratatul încheiat, ar consfinți ciuntirea Banatului,

Românii bănățeni, cu toată imensa recunoștință, dragoste și admirațiune ce păstrează, alături de întreg neamul românesc, tuturor aliaților și în special nobilelor și nemuritoarelor noastre surori mai mari, Franța și Italia, pururea ocrotitoare ale marilor noastre interese, se văd nevoiți a declara, în baza dreptului de a hotărî singuri de soarta lor, că: se vor opune nepreptății cu toate jertfele și mijloacele ce le stau la îndemână.

În acest înțeles ei invită pe glorioșii ostași ai M. S. Regelui Ferdinand I., Domnul tuturor Românilor, în baza hotărârilor luate la Alba-Iulia de delegații tuturor Românilor din fosta Ungarie, deci și ai Bănățenilor, consfințite prin decret — lege, să ocupe cu arma întreg Banatul până la Dunăre și la Tisa, declarând noi Românii bănă-

țeni că-i vom susține cu averea și sângele nostru. Ei roagă în acelaș timp guvernul român din București și Consiliu Dirigent din Sibiu;

A aduce această hotărîre la cunoștința Majestății Sale Regelui Ferdinand și a delegaților noștri dela Paris, spre a o comunica conferinții de pace, ca expresiunea neclintită a voinții unanime a tuturor Românilor bănățeni.

A lise da grabnică autorizare pentru organizarea unei legiuni a Românilor bănățeni, care să pornească întru eliberarea fraților lor ocupați de Sârbi.

Cinstind memoria marilor înaintași dela 1848, cari pe acelaș loc se adunară întru apărarea națiunii lor contra aceleiași tendințe de cutopire, ei trimit cucernică închinare la crucile eroilor noștri, căzuți pentru unitatea neamului.

Trimit omagială închinare MM. LL. Suveranilor Români, ocrotitorii neamului nostru.

Dragoste și recunoștință tuturor Românilor dela Nistru până la Tisa pentru manifestarea voinții lor solidare de a uni întreg Banatul cu România-Mare, fie și pe calea armelor.

Biroul adunării a expediat următoarele telegrame:

Majestății Sale Ferdinand I.
Regele tuturor Românilor

București

Românii bănățeni, întruniți la Lugoj, în adunarea națională din 10 Iunie, în număr de aproape 70.000, din toate 3 județele: Caraș-Severin, Timiș și Torontal depun la treptele Tronului Majestății Voastre expresiunea sentimentelor lor omagiale de loialitate și fidelitate, asigurându-Vă, că vor fi credincioși pururea, Dinastiei Majestății Voastre, pentru alipirea întregului Banat la România-Mare la care aderează fără nici o rezervă și fără nici o condiție, rugându-Vă umilit a interveni în favorea lor chiar și cu arma în caz de lipsă.

Majestății Sale
Reginei tuturor Românilor

București

Românii bănățeni, întruniți la Lugoj în adunarea națională din 10 Iunie, în număr aproape de 70.000 din întregul Banat, pătrunși de sentimentele cele mai profunde de recunoștință, Vă exprimă adâncile lor mulțumiri, pentru viul și marele interes ce l-ați dovedit întru apărarea drepturilor lor istorice-politice și etnice asupra întregului Banat, rugându-Vă umilit ca și în viitor să le păstrați aceeaș dragoste de mamă ocrotitoare.

*

D-lui Ministru Ferekyde

București

Adunarea națională a Românilor bănățeni din județele Caraș-Severin, Timiș și Torontal în număr de aproape 70.000 întruniți la 10 Iunie în Lugoj, Vă roagă respectuos a aduce prim-ministrului Ion Brătianu precum și Consiliului de miniștri profunde mulțumiri, pentru apărarea intereselor românești asupra întregului Banat. Totodată Vă roagă a nu ceda nici în viitor nimic din drepturile Românilor bănățeni, declarându-se aceștia gata de a aduce suprema jertfă pentru eliberarea tuturor fraților din Banat și voind alipirea la România-Mare pentru vecie fără nici o rezervă și fără nici o condițiune.

*

D-lui Iuliu Maniu
preș. Consiliul Dirigent

Sibiu

Românii bănățeni din toate trei județele întruniți la Lugoj în 10 Iunie, în număr de aproape 70.000, mulțumindu-Vă pentru munca depusă până acum în chestia Banatului, Vă roagă a interveni și susține la Conferința de pace cu toată tăria revendicările istorice-politice și etnice asupra Banatului întreg. Impărțirea lui ar fi un dezastru politic și național nu numai pentru Români

bănățeni ci pentru întreaga Românie, dând izvor de vecinică turburare între două state, cari nu s'au răsboit până acum întreolaltă și producând această împărțire și cea mai mare nedreptate și știrbire a dreptului nostru de autodeterminare și realizare a unității noastre naționale.

*

D-lui N. Iorga
președintele „Ligei Culturale“

București

Șaptezeci de mii de Români bănățeni, adunați sub flamura „Ligei bănățene“ în ziua de 10 Iunie în Lugoj, pentru a protesta contra nedreptății care ne amenință prin îmbucătățirea Banatului acordat în 1916 prin tratat internațional în întregimea lui, României, se îndreaptă și către marele apostol al Românimii și felicitându-Vă pentru alegerea recentă de președinte al „Ligei Culturale“, instituția care în trecut s'a străduit așa de mult pentru drepturile integrale ale Românismului, Vă roagă să sprijiniți „Liga Bănățeană“ și să duceți și în chestia Banatului aceeași luptă neobosită, pentru a ne ajunge ținta atât de ideală și morală a compensării pierderii Românilor transdanubieni prin câștigarea Banatului întreg.

În numele adunării naționale:

Dr. G. Popoviciu
prezident

Dr. A. Imbroane
referent

**Adunarea dela Timișoara presidată de protopopul
Dr. George Popoviciu.**

Moțiune

Adunarea poporală națională a tuturor Bănățenilor, ținută în 10 August 1919 în Timișoara, a votat cu însuflețire următoarea moțiune:

1. Declaram unirea pe vecie a întregului Banat cu statul român sub sceptrul dinastiei române.
2. Jurăm credință și supunere M. S. Regelui Ferdinand I, domnitorul tuturor românilor.

3. Aducem omagiile noastre glorioasei armate române pentru măreața operă și jertfă depusă pe altarul desrobirei noastre de sub jugul de o mie de ani, pentru învingerea bolșevizmului maghiar și pentru întrarea triumfală în capitala Ungariei.

4. Luăm cu mulțumire la cunoștință hotărârile Suveranului nostru și a sfetnicilor săi de a impune tuturor respectarea drepturilor istorice, teritoriale și suverane ale statului și neamului românesc.

5. Pretindem respectarea tratatului din 4 August 1916, încheiat de cătră regatul român cu marile puteri aliate, pretindem întreaga provincie „Bănatul“ cu hotarele sale naturale Dunărea, Tisa și Murășul, din punct de vedere istoric, etnografic și economic, — protestăm prin urmare contra oricărei încercări de schimbare arbitrară a hotarelor României Mari.

6. Protestăm contra oricărei încercări de a știrbi, sub orice pretext, suveranitatea neamului și statului românesc, contra oricărui amestec în chestiile interne ale statului român.

7. Aducem omagiile noastre de recunoștință M. M. L. L. Regelui tuturor românilor Ferdinand I, Reginei Maria. cum și sfetnicilor și intransigenților luptători pentru drepturilor externe și interne ale neamului nostru, Dlui ministru I. Brătianu și hotărîm, ca aceste omagii să li-se aducă la cunoștință prin telegrame speciaie.

Majestatea Voastră,)*

Reprezentanții Românilor bănățeni Vă salută cu supunere omagială, zicându-Vă bine ați venit, dorind ferbinte, a Vă putea vedea cât mai curând și în frumosul și bogatul nostru Banat. Urmând glasului vremii delegații noștri, cari s'au putut strecura la Alba-Iulia, participând la memorabila adunare din 1 Decemvrie 1918

*) Discurs ținut la 24 Maiu 1919 la Ciaba.

au declarat categoric, conform dorinței și voinței poporului român bănățan, că aderă la alipirea întregului Banat la România-Mare fără nici o rezervă și fără nici o condițiune. După ce legăturile noastre cu Casa de Habsburg-Lotharingia sunt rupte, Românii bănățeni, pătrunși de un sentiment dinastic profund, aștern la treptele tronului și Casei Măjestații Voastre rugămintea ferbinte, de a-i primi și privi ca și pe ceilalți frați ai lor, asigurându-Vă solemn de loialitate și fidelitatea lor.

Legăturile noastre cu Oltenii și cu Basarabii au fost intime și de lungă durată pe vremuri apuse. Românii bănățeni au un trecut mare și frumos luptând secole de-a rândul contra păgânilor, nu numai pentru patria lor ci și pentru întreaga creștinătate și cultura apusului. Pentru jertfele enorme și excelentele servicii aduse, au obținut din timpuri avitice drepturi și privilegii mari, pe cari Austria invingătoare după alungarea Turcilor nu le-a mai respectat. Virtuțile militare și cetățenești ale străbunilor noștri vor rămâne nepieritoare. Ne vom nizuși a le dovedi prin fapte și în viitor. Alipindu-ne fără nici o condițiune la patria mamă, fără a cere ceva pentru noi, vom sluji cu credință și dragoste Casei Măjestații Voastre, silindu-ne a răsplăti și fraților noștri din Vechiul Regat jertfele mari aduse pentru eliberarea noastră. Privirile românilor din Banat caută acum rugător către Majestatea Voastră și către glorioasa armată a Măjestații Voastre, așteptând mântuirea lor. Cunoaștem bine toate sacrificiile și silințele cari le-ați depus la temelia trainică a României-Mari.

Pe lângă expresia înosită a sentimentelor noastre omagiale, Vă predăm acest memoriu și Vă zicem: Trăiască Majestatea Sa, Marele Rege Ferdinand, fondatorul României Mari! Trăiască Majestatea Sa Regina Maria, Alteța Sa Regală Principele Moștenitor, cum și întreaga Dinastie Română!

Memoriul delegației bănățenilor.

Majestatea Voastră!

Dintre provinciile Daciei Traiane, singur Banatul, nu este încă ocupat de glorioasa armată a Majestății Voastre. Mai bine de jumătate de an, Românii din această bogată și frumoasă provincie sunt în complectă nesiguranță asupra soartei lor și depresiunea îi poate împinge la acte de desperare, neavând pe toți frații lor eliberați, ci parte mare gem și acum împilați din partea acelora, dela care nimeni nu se putea aștepta, să le aducă atâtea năcazuri și suferințe. Deși poporul român din Banat este din cale afară blând și milos, răbdător, totuși vă aducem la cunoștință pe lângă omagiala supunere, că cupa suferințelor noastre este plină. Toată suflarea celor 800.000 Români bănățeni este îndreptată către tronul Majestății Voastre și imploară grabnic ajutor. Locuim în mase compacte și suntem conștienți de originea noastră latină și de solidaritatea noastră cu frații din Dacia Traiană, voim și cerem alăturarea la România-Mare fără nici o rezervă și fără nici o condițiune, cum au dat expresie sentimentelor noastre reprezentanții noștri la memorabila adunare din Alba-Iulia. Nu pretindem pentru noi nimic mai mult decât alipirea fără condițiuni, având toată încrederea în persoana Majestății Voastre și a nobilei Regine Maria precum și în iubirea și dreptatea fraților noștri din vechiul regat român, cari au sângerat și au adus atâtea jertfe mari pentru eliberarea noastră, pe cari recunoscându-le, ne vom sili a le și răsplăti cu vremea.

Vă rugăm umilit să nu consimțiți și să nu admiteți sfășierea în două a scumpului și iubitului nostru Banat, căci atunci lacrimile și suspinele fraților noștri, cu cari 19 secolii am viețuit împreună, ne-ar sfășia inimile în două și strigătul lor de durere ar tulbura și liniștea României-Mari. O singură dată l'au despărțit Turcii în două, reducându-l la o pustietate și aducându-l în cea mai mizerabilă și ticăloasă stare.

Banatul ca provincie, numai întreg împlinește condițiunile de dezvoltare și formează o unitate geografică ideală, întregind și hotarele firești ale României-Mari. Lungă vreme și ani de-a rândul, a existat Banatul ca provincie autonomă sau în stare de vasalitate și a prosperat prin propriile mijloace. După domnia romană de 167 ani, a urmat asupra Banatului un restimp de 621 ani plini de nesiguranță pe timpul invaziei popoarelor barbare. La venirea maghiarilor în anul 895 stăpânea asupra Banatului ducele nostru Glad ai cărui urmași se mențin peste 100 de ani, în stare de vasalitate. Când apoi ducele român Optum căzând în luptă prin tradare, Banatul se încorporează la Ungaria, păstrându-și organizația sa deosebită și sub regii din casa lui Arpad. Când apar Români din celelalte părți în fața istoriei, găsim și pe Români bănățeni locuind în masse compacte ca un element puternic organizat și în legături intime cu cei din Oltenia. Regii ungari din casa Anjou, Carol Robert, Ludovic cel mare și ginerele acestuia Sigismund după înfrângerile suferite în Muntenia, întăresc legăturile cu principii munteni Mircea cel mare, Vlad și fiul acestuia Dan. Elementul român era dominant în Banat. Sub Carol Robert abia se găsea aci 42 parohii catolice iar actul patriarhal din 1370 referitor la înființarea metropoliei Severinului, arată numărul credincioșilor ortodocși mare și puternic.

Incercările făcute în două rânduri de a sparge elementul compact român în Severin prin colonii germane n'a reușit. Când Turcii apar în Peninsula balcanică, după ce nimicesc imperiul bulgar și sârb și amenință hotarele și negoțul Ungariei, Români bănățeni stau sub domnia lor fără a-și pierde naționalitatea.

Sub Ioan Corvin (Jancu Vodă) și Pavel Chinezu, precum și a altora mai puțin însemnați stau ca un zid puternic de apărare la vadurile Dunării, sângerând nu numai pentru patria lor, ci pentru întreaga creștinătate și pentru cultura apuseană. După ce cad zdrobiți de loviturile năpraznice și continue ale Turcilor, șirurile lor rărite se completează în partea către Tisa cu coloni

Sârbi, refugiați de peste Dunăre de furia osmanilor. Semiluna ocupă la 1552 Timișoara, cheia Banatului și partea mare a Banatului ajunge sub înfricoșata robie a Turcilor; iar părțile muntoase se anexează Transilvaniei cam 100 de ani, când apoi și acestea prin tradarea principelui Acațiu Barciai ajung sub Turci. Toate privilegiile Românilor bănățeni avute din timpuri străvechi se casează, iar proprietatea lor fu desființată. Privilegiile lor formau stat în stat din timpuri străbune și erau nu numai respectate, dar de multe ori confirmate și mărite de regii de pe vremuri ai Ungariei și de principii Transilvaniei, ajungând centrele lor: Timișoara, Lugojul și Caransebeșul de „civitas reginalis“ și „civitas regia nostra“ de categoria Pestei și a Budei, iar Banul lor purta a treia demnitate a țării, pentru enormele jertfe și excelentele servicii aduse de Românii bănățeni. Turcii i-au despoiat de toate fără milă și fără considerare; iar când Austrieii ocupă Banatul, nu li-se recunoaște nici un privilegiu și nici un drept politic și de proprietate avut înainte de venirea Turcilor. O singură dată li-se admite la 1688, în urma protestului dat de adunarea nobililor Românilor bănățeni, ținută la Alba-Iulia, de Ban omul lor, pe baza drepturilor și privilegiilor avute. Austria învingătoare în baza dreptului armelor le-a călcat în picioare și numai în urma unor proteste li-s'a făcut părinților noștri soarta mai suportabilă. Anexați la Ungaria, după administrația militară și camerală de 63 ani am fost părtași de aceeași soarte ca și ceilalți frați ai noștri de pe teritoriul Ungariei.

În starea aceasta umilitoare ne aflăm în preajma războiului mondial. Legăturile noastre cu casa de Habsburg-Lotharingia sunt rupte pentru totdeauna. Reprezentanții noștri strecurați cu greu până la Alba-Iulia, ținând cont de voința poporului român bănățean, de a se alipi la România-Mare și a realiza visul și dorul străbunilor noștri, au aderat la hotărîrea de a ajunge toți Românii din Dacia Traiană sub scepstrul casei glorioase a Majestăți Voastre, fiind poporul nostru pătruns de un sentiment dinastic profund. Virtuțile cetă-

ținești de ordine și de vitejie, înăscute poporului nostru, vor dovedi cu timpul Majestății Voastre precum și urmașilor Majestății Voastre, că Românii bănățeni credincioși trecutului lor mare și frumos, se vor nizuși a urma calea părinților și străbunilor lor. Dreptul asupra Banatului revine pe baza trecutului Românilor, cari sunt locuitorii băstinași. La alungarea Turcilor în întreg Banatul existau numai 5 parohii catolice, deci Maghiarii și Germanii sunt colonizați de atunci încoaci. Chiar Sârbii, erau în număr mai mic colonizați ulterior.

Ruptă în două această bogată și frumoasă provincie, va fi oprită și stânjenită în dezvoltarea ei și linia de hotar nefirec va fi un pericol permanent pentru pacea și bunăînțelegere între două popoare, cari în trecut de sute de ani cât au viețuit la olaltă nici odată n'au purtat războaie între sine. Privirile și glasul rugător al Românilor bănățeni se îndreaptă cu omagială supunere către Majestatea Voastră, Înțeleptul și Viteazul nostru Rege și către glorioasa armată a Majestății Voastre, către Majestatea Sa buna și milostiva noastră Regină Maria, cu ruga ferbinte — să nu ne părăsiți, ci să fim și noi, frații mai mici, părtași la moștenirea părinților noștri ca și frații noștri cei mai mari și spunând victorioșilor aliați dorințele noastre, să asigurați cu toate mijloacele alipirea întregului Banat la România-Mare.

Memoriu prezentat D-lui General Berthelot.

Excelența Voastră, D-le General!

Intre provinciile Daciei Traiane, singur Banatul privește cu multă îngrijorare în viitor. Veștile colportate de adversari umplu cu groază blândul și răbduriul nostru popor bănățean. Prin Banat a intrat Traian prima dată în Dacia cu legiunile sale pe două drumuri, iar după primul război dacic o parte însemnată a acestei provincii a fost încorporată imperiului roman; aici s'au făcut primele colonizări romane și urmașii acestor coloni

dețin și astăzi toate castrele și localitățile romane; aici s'a păstrat până acum în graiul poporului limba latină mai curat; aici s'au conservat datinile romane fidel până în timpul prezent și în fine aici, locuște în masse compacte un popor latin viu și deștept, în sufletul căruia nu s'a stins o clipă conștiința originii sale romane. O sută șasezeci și șapte ani, 107—274, cât a stat provincia sub aripile acvilelor romane, cultura, civilizațiunea și bunăstarea a înflorit și Dacia — riparia (ripensis) sau Banatul era o poartă a Daciei Traiane. Retrăgându-se sub Aurelian legiunile peste Dunăre, soarta provinciei sub perioada de șasesute douăzeci și unu ani (274—895) a invaziunii popoarelor barbare a fost plină de pericole și de nesiguranță. Năvălirile semințiilor germane, a goșilor, gepizilor și longobarzilor au distrus mai departe, jefuind și nimicind totul fără a lăsa decât blestemul în urma lor.

Cetele fioroase turanice ale Hunilor, Avarilor și Bulgarilor înstăpânindu-se pe aceste părți, locuiesc împreună cu Români a căror limbă era întrebuințată la curtea lui Atila din sudvestul Banatului. Imperiul Hunilor primind lovitură mortală pe câmpiile Catalaunice, după moartea lui Atila se prăbușește, iar al Avarilor este zdrobit de loviturile Francilor. Singuri Bulgarii se mențin în alianța cu Români de pe ambele maluri ale Dunării, formând în două rânduri imperii considerabile. Patrusuteșase ani (895—1301) dela venirea Maghiarilor și până la apunerea casei arpadiene soarta Banatului devine mai consolidată. Maghiarii află la venirea lor Banatul sub domnia ducelui român Glad, ai cărui succesorii guvernează provincia încă 100 de ani. Sub regele Ștefan cel Sfânt, Optum urmașul lui Glad, este învins prin tradare și omorît, iar Banatul incorporat la Ungaria.

Români bănățeni s'au bucurat sub regii Arpadieni și urmașii acestora de privilegii extraordinare, formând cele 13 districte române banatice, propriu zis stat în stat, cu nobilimea lor în frunte. Când apar Români Daciei Traiane în fața istoriei, Români bănățeni se validează ca un element puternic consolidat și conștiu de

misiunea lor. Iar când regii ungari din casa Anjou, Carol Robert și Ludovic cel mare, în urma înfrângerilor suferite consolidează raporturile lor cu principii munteni, raportul Românilor Olteni și Bănățeni devine și mai intim, având ulterior aceiași Bani de Severin. În restimpul dela 1301—1552, adică de 251 ani Români bănățeni dezvoltându-se și întărindu-se ajung sub Corvinii din viața lor, la cea mai mare importanță politică și militară aducând enorme servicii și sacrificii nu numai regatului ungar dar și creștinătății și culturii apusene. Ioan Corvin numit de Români Iancu Vodă, voevodul Transilvaniei, comitele Timișanei, Banul Severinului și în urmă guvernorul Ungariei, rudă de sânge cu principii Munteniei și prin alianță cu principii Moldovei, apreciat ca cel mai mare beliduce al timpului său, petrecea mai mult în Banat având reședința sa în Timișoara. Cheagul și puterea oastei sale biruitoare îl formau Români bănățeni din cele 13 districte banatice, cari au rămas pururea fideli casei Corvine și sub marele lui urmaș regele Matia, cel mai mare dintre regii ungari, a cărui amintire și azi viază în sânul poporului. Sub Matia ajunge ruda lui, românul Pavel Chinezul de Ban al Severinului, comite al Timișanei și comandant al cetății Timișoara, care 24 de ani apără cu succes Banatul de invaziunile Turcilor pe cari i-a biruit în toate luptele și a cărui figură legendară se păstrează până azi în amintirea poporului nostru. Ungaria, ajunsă pe panta decăderii sub un rege copil și rău năvărit și oligarhia coruptă și decăzută, apune în bătălia dela Mohács 1526, iar Turcii rând pe rând cuprind cetățile, până ce la 1552 cade și Timișoara în mâinile lor. Urmează apoi cea mai tristă epocă din viața Românilor bănățeni 164 ani (1552—1716), din două puncte de vedere. Pentru prima dată este sfâșiat în două teritorul Banatului ocupând Turcii șesul, iar partea muntoasă anexându-se la Transilvania, nerecunoscându-li-se privilegiile anterioare; apoi urgia Turcilor, cari nimicesc și strivesc tot. Mai târziu ajunge întreg Banatul sub jugul Turcilor. Suferințele îndurate de Români sunt fără seamă. Toate drepturile și prive-

legiile lor sunt șterse, iar proprietatea desființată. Nobilimea română și clasa mijlocie partea cea mai mare se refugiază în toate părțile, dar mai ales în Ardeal, unde li-se recunosc drepturile și li-se dă și ajutor.

Eliberarea lor se face sub conducerea genialului prinț Eugen de Savoya ocupându-se la 1716 cetatea Timișoara, care era și este cheia Banatului. Sub ocupațiunea militară de 35 de ani (1716—1751) mai ales cât a stat în fruntea Banatului contele Mercy, cultura și bunăstarea crește și populațiunea refugiată prin munți și codrii se coboară spre șes și se începe organizarea provinciei, devenită pustietate și un loc bălțos și mlăștinos sub Turci. Administrația camerală a Banatului de 19 ani (1759—1780) n'a fost norocoasă ci abuzivă, care a sporit iarăș mizeria astfel, că împăratul Iosif anchetând singur cauza, constată că Românii sunt tratați vitreg, deși ei formează populațiunea autohtonă a provinciei. Dela 1780 până 1850 adecă 70 de ani se încorporează din nou Banatul la Ungaria, introducându-se sistemul feudal-comitatens. Românii frustrați de drepturi și privilegii, fără nobilime ajunsă sub robia Turcilor la iobăgie, sunt anihilați și aserviți total politicește.

Guvernul din Viena nu le-a recunoscut nici un drept și nici privilegiile avute înainte de robia Turcilor, privind Banatul ocupat cu armele, jure armorum, beneficia de venitele dominiale și taxele terestre. O licărire de considerare se revărsa peste confiniile militare. Apăsați de robote și de biruri grele Românii bănățeni se rescoală și ajung a li-se ușura în câțva soartea lor prin împărțire de pământ și pășune. După războiul civil ungar ajung 10 ani (1850—1860) sub regim absolutistic, iar după câțiva ani de tranziție sub regim constituțional fals, cel mai pervers din câte a putut iscodi mintea omenească, sub care a gemut până în preajma războiului mondial. Catastrofa Franței din 1870, deplânsă de întreaga suflare românească din Banat, a contribuit foarte mult la aservirea noastră politică în grad mai potențat. Nu mai era nici un zăgaz împotriva și soartea noastră părea pecetluită pentru vecie, dacă providența divină nu făcea prin

vitejia și jertfa scumpei noastre surori Franța, minunea dela Marna, unde a mai fost izbită barbaria și tirănia de același geniu altădată. Dar cum stăm acum? Excelența Voastră! Românii bănățeni după atâtea suferințe și jertfe își așteaptă cu drept cuvânt partea moștenită din moștenirea părinților. Banatul formează unitate politică și geografică indisolubilă. Trei ape mari spală hotarele spre nordvest și sud, iar la ost se razimă pe creștetul Carpaților Transilvaniei. Are toate condițiile de dezvoltare. Posede codrii și păduri seculare, văi, livezi și pășuni bogate, precum și cel mai fructifer șes pentru cereale. Munții sunt bogați în minerale și metale prețioase. Agricultură, viticultură și pomicultură sunt înflorite și în dezvoltare continuă, asemenea comerțul și industria. Ruptă în două această provincie bogată și frumoasă va fi stânjenită și oprită în dezvoltarea ei.

Banatul numai ca unitate geografică și politică se poate dezvolta și prospera abstragând dela faptul, că sfâșiat în două va deveni sigur o Alsacie-Lorenă a orientului, căci noi Românii bănățeni nu vom admite niciodată desființarea fraților noștri, cu cari am trăit 19 secole împreună. Bucuria României-Mari nu va ameți mințile și în loc de semne de veselie vom cerni capetele noastre și vom vărsa lacrimi dacă alta nu vom putea face la mormintele fraților noștri și peste plaiurile răpite. Cine poate avea drept de moștenire asupra Banatului, când maghiarii l-au pierdut prin dreptul de autodeterminare al popoarelor? Dar și altcum numărul lor a fost și este neînsemnat, compus din clasa numărăoasă a funcționarilor și a coloniștilor aduși nu de mult aci. Sârbii nu formează nici a $\frac{1}{5}$ parte din populațiune și sunt colonizați la 1690 și 1739 îndeosebi către Tisa și n'au stăpânit nici odată și nici o clipă Banatul. Germanii sunt colonizați mult mai târziu în jumătatea a doua a veacului al 18-lea și în al 19-lea și au fost avangarda germanizmului învins acum și sunt mai puțin de $\frac{1}{3}$ parte a populațiunii. Singur Românii, urmașii colonilor lui Traian, pot forma după numărul și trecutul lor glorios titlu de drept de moștenire asupra Banatului.

Numărul lor era la 1778 mult peste majoritatea absolută, iar al Sârbilor nici $\frac{1}{5}$ parte. La 1862 după recensământul făcut de organele statului, mai puțin șovinite, întreaga populație din Banat consta din 1,375.000 din cari Românii erau 675.000. Se poate oare presupune că numărul lor ar fi scăzut de atunci încoaci? Nici de cât și astăzi Românii sunt în majoritate față de celelalte neamuri. Te rugăm deci Excelență a sprijini la marea noastră soră Franța precum și la glorioșii aliați alipirea întregului nostru Banat la România-Mare.

Generalul Franchet d'Esperey în Lugoj*)

D-l protopop al Lugojului Dr. George Popoviciu, într'un discurs des întrerupt de aprobările mulțimei, arată dreptul nostru asupra Banatului întreg, din punct de vedere istoric, etnic și geografic, accentuând, că noi aici în Banat n'am fost niciodată sclavii nimănui; trăind multă vreme viață autonomă, apărată cu vitejie recunoscută și resplătită; ajungem în robia turcilor, iar apoi în robia și mai rușinoasă a austrieilor, din care în sfârșit ne-a scos războiul european, prin vitejia neîntrecută a Franței. Sârbii nu au de partea lor nici o îndreptățire, ca să ne arunce într'o nouă robie și așteptăm că sora noastră Franța, apreciind dreptatea cauzei noastre și calitățile alese ale acestui popor latin, să împiedice înfăptuirea nedreptății. „Pentru noi victoria Franței a fost răsăritul soarelui pe aceste plaiuri și suntem siguri că Franța nu va lăsa, ca opera ei să fie întunecată“.

D-l General în răspunsul său arată că știe marele rol ce l-a jucat biserica întru apărarea neamului românesc în trecut. Iși exprimă bucuria că are prilejul să cunoască pe un distins reprezentant al ei. Motivele arătate în cuvântarea rostită, l-au impresionat și a cerut textul ei pentru a-l prezenta Conferenței de pace.

*) Extract din ziarul „Banatul“ Nr. 33 din 29 Iunie 1919.

Cuprinsul:

	Pag.
Memoriu istoric asupra Banatului	4
107—274	11
274—895	13
895—1301	15
1301—1552	19
1552—1716	27
1716—1751	33
1751—1779	38
1780—1849	42
1850—1914	47
Incheiere	54
Adunarea dela Lugoj	59
Adunarea dela Timișoara	77
Memoriu prezentat M. S. Regelui Ferdinand	80
Memoriu prezentat D-lui General Berthelot	83
Generalul Franchet d'Esperey în Lugoj	88

